
PEYGAMBERLERİN DUA VE TALEPLERİNİN ARKA PLANI

BACKGROUND OF THE PRAYERS AND REQUESTS OF THE PROPHETS

Mehmet Faruk KAPLAN
Diyanet İşleri Başkanlığı
kaplan.mehmetfaruk@hotmail.com
ORCID: 0009-0006-8752-537X

Atıf Gösterme: KAPLAN, Mehmet Faruk, “Peygamberlerin Dua ve Taleplerinin Arka Planı” *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)*, Temmuz 2025 (16), s. 14-46.

Geliş Tarihi:

05 Ocak 2025

Kabul Tarihi:

11 Haziran 2025

©2025 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Özet: Bu çalışmanın amacı Kur’ân-ı Kerim’de ismi geçen peygamberin Allah’tan çeşitli talep ve dualarına yer veren âyetlerin arka planda nasıl bir role sahip olduklarını tespit etmektir. Peygamber kıssalarında yer alan dua ve talebe yönelik ifadelerdeki amacın evrensel boyutta nasıl bir etki meydana getirdiği, ilgili âyetlerin eğitim metoduna dair yöntemin ve verilmesi istenen mesajların araştırılması bu bağlamda önemli görülmüştür. Peygamberleri ilgilendiren âyetler, kavimlerinden gelen soru ve isteklerin vahiy penceresinden beklenen cevaplarla inanç, ibadet ve ahlak gibi konularda rehberlik yaparken, diğer taraftan psiko-sosyal açıdan kendi yaşantıları ile ilgili bilgi sunmaktadır. İnkârcıların, peygamberlere iman etmeme noktasında öne sürdükleri türlü bahanelerle birlikte birçoğundan mucize talep ettikleri, mucize göstermelerine rağmen iman etmemeleri, insan psikolojisini anlamak açısından çalışmamızı sınırlandırmaktadır. Peygamberler, bazen kendilerinden istenen mucizeleri gösterme tasarrufunun ellerinde olmadığını ifade ederek, kulluk yönüyle tüm insanlarla eşit olduklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla inkârcıların mucize taleplerini karşılama yetkisinin Allah’a ait olduğunun peygamberler tarafından ifade edilmesi, kendilerinin insanüstü özelliklere sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. Peygamberlerin de birtakım ihtiyaçlarının karşılanması, endişe ve sıkıntılarının giderilmesine yönelik yapmış oldukları taleplerin arka planında insan olmaları ve kavimlerinin arasında insanlığın şahsiyet inşasında mirasçı olabilecek özellikte varislerin yetişmesi gayesi yatmaktadır. Ayrıca yüklendikleri sorumluluk yüküyle birlikte insani boyutla çektikleri sıkıntıların bazılarının kıssalar yoluyla aktarılmış olması, diğer insanlara da yüklenen sorumluluğun ağır yönünü bahane etmelerinin önünü kapatmıştır. Kıssalarda peygamberlerle ilgili aktarılan her bilginin olduğu kadar, yapmış oldukları duaların insanlık nesli için evrensel boyutta ders verici olduğu görülmektedir. Peygamberlerin kendilerini güven içerisinde gördükleri zamanlarda olduğu gibi, dar ve sıkıntılı dönemlerde de dua kalkanını ihmal etmeyip maneviyat zırhı olarak kullanmaları, istikamette kalabilmek için uygulanması gereken yöntemler arasında olduğunu ortaya koyan sonuçlardır.

Anahtar Kelimeler: *Peygamber, Dua, Talep, İnsan.*

Abstract: The aim of this study is to determine the role of the verses in the Quran that include various requests and prayers of the prophet mentioned in the Quran from Allah in the background. In this context, it is considered important to investigate how the purpose of the expressions regarding prayer and request in the stories of the prophets has an effect on a universal scale and the method regarding the education method of the relevant verses. In the verses concerning the prophets, while providing guidance on issues such as faith, worship and morality with the answers expected from the window of revelation to the questions and requests coming from their people, on the other hand, it provides information about their own lives from a psycho-social perspective. The fact that the unbelievers demand miracles from many of them, with various excuses they put forward for not believing in the prophets, and that they do not believe in them despite them showing miracles, limits our study in terms of understanding human psychology. Prophets have sometimes stated that they do not have the authority to perform the miracles requested of them, and that they are equal to other people in terms of servitude. In other words, the fact that the prophets stated that the authority to meet the demands of unbelievers for miracles belongs to Allah reveals that they do not have superhuman characteristics. The background of the prophets' demands for some of their needs to be met and for their worries and troubles to be relieved is that they are human and that there are heirs among their people who can be heirs in the construction of humanity's personality. In addition, the fact that some of the troubles they have endured in a human dimension, together with the burden of responsibility they have undertaken, have been conveyed through stories has prevented them from using the heavy aspect of the responsibility imposed on other people as an excuse. It is seen that the information conveyed about the prophets in the stories, as well as the prayers they made, are universally instructive for the human race. The prophets did not neglect the shield of prayer and used it as a spiritual armor in difficult and difficult times, just as they did when they saw themselves in security, and this is one of the results they achieved as the basic method of staying on the right path.

Keywords: *Prophet, Prayer, Request, Human.*

GİRİŞ

Peygamberler, sahip oldukları sıfat, özellik ve manevi yönleriyle diğer insanlardan ayrılmaktadırlar. Bununla birlikte elçilik görevlerinde mucize, sabır, güzel ahlak, feraset ve benzer birçok hasletle donatılmışlardır. Vahiyle de desteklenmiş olmaları, insanlığa rehberlik yapmaya dair ikna edici yeterlilik olarak kabul edilmelidir. Ayrıca peygamberlerin insan neslinden seçilip¹ kavimlerinin diliyle gönderilmiş² olmaları, ahiret hayatında inkârcılar tarafından öne sürülebilecek muhtemel bahanelerin önünü kapatmıştır.

Kur'ân'da Hz. Muhammed'den bahseden âyetlerin evrensel boyutta herkesi ilgilendirdiğini söylemek mümkündür. Hâtemü'l-enbiyâ,³ tamamlanmış son dine ait kitabın vahyine muhatap olması ve ayetin ifadesiyle buyurulan: "...Kendisinde her konuda uyulabilecek en iyi, mükemmel örneklerin varoluşu"⁴ bu durumu teyit etmektedir. Aynı zamanda taşımış olduğu sıfat ve özelliklerle birlikte kendisinden önceki peygamberlerin de yaşadıklarını yansıtmak üzere şahsı üzerinden insanlığa tavsiyeler yapılmıştır.⁵ Bu bağlamda peygamberlerin dua ile Allah'tan taleplerinin perde arkasında yatan asıl maksatlarını araştırmak önem arz etmektedir. Nitekim peygamberlerin yaşantılarına bakıldığında dua ve talep olgusuna sıklıkla başvurdıkları görülmektedir. İnsanın rol model olarak alması gereken en mükemmel örnek peygamberler olduğuna göre, sağlıklı bir din ve dünya hayatının yaşanmasında çok etkili olan dua ve taleplerin psiko-sosyal boyutunu anlamak gerekmektedir. Buna göre dua ile ibadet ve kulluğunun özünü; somutlaşmış halini⁶ teslimiyet boyutuyla Allah'a arz eden peygamberler, insanlığa tek ilah inancını tanıtırken aynı zamanda O'nun yardımını celp etmek üzere müracaat ettikleri fitrattan gelen bir yaklaşma arzusu olarak da ortaya koymuşlardır.⁷

Peygamberlerin insan olarak yaratılmış olmaları, manevi boyutuyla olduğu gibi maddi dünyaya dair işlerini yürütmede, darlık ve güven durumunda duayı her zaman ön planda tutmalarını zorunlu kılmıştır. Nitekim dua etmek, kulluğun öne çıkan vasfıdır. Zira Yüce Allah'a göre insanın değerli kabul edilebilmesi dua etmesiyle ilişkilidir. "(Resulüm!) De ki:

¹ et-Tevbe 9/128; Hayreddin Karaman vd. *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli* (Medine: Kral Fehd Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu), 2003.

² İbrâhim 14/4.

³ el-Ahzâb 33/40.

⁴ el-Ahzâb 33/21; İbn Atiyye el-Endelüsî, *Tefsîru'l-Kitabi'l-Azîz*, thk. Abdusselam Abdu's-Şafî Muhammed (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 4/376-377.

⁵ Âl-i İmrân 3/200.

⁶ Furkân, 25/77.

⁷ Parladır, Selahaddin, "Dua", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994), 9/530-535.

*Rabbim size ne diye değer versin duanız olmasa?*⁸ âyeti bağlamında da dua kulluğun özü olarak öne çıkarılmıştır. Dua, kulun yaratıcıya muhtaç olduğunun göstergesi olduğundan peygamberler de (kavimlerinin) kendilerinden yapmalarını istedikleri insanüstü talepler karşısında yeri geldiğinde acziyetlerini hiç çekinmeden dile getirerek, sadece kul olduklarını ifade etmişlerdir.⁹ Bazen de kavimlerinin talepleri karşısında kendilerine yüklenen risâlet görevindeki özel vasıflarıyla kavimleri ile Yüce Allah arasında sadece elçilik vazifesi icra edebilmiş,¹⁰ sorunları çözme noktasında durumu Yüce Allah’a arz etmişlerdir. Mesela kavimlerinin talepleri arasında bulunan felaketlerin kaldırılması,¹¹ azgınların hidayet bulması;¹² peygamberlerden göstermeleri istenen mucize¹³ vb. taleplere karşılık, risâlet yöntemiyle talebi Yüce Allah’a arz edip cevap aramışlardır. Tüm bunlar değerlendirildiğinde, kavimleri tarafından peygamberlere sorulan soruların vahiyle cevaplanmasının arka planında farklı ve hikmetli bir boyutun olduğu anlaşılabilmektedir.

Peygamberler, irşat göreviyle birlikte ibadet ve dünya işlerini de yürütmüşlerdir. Büyük bir kısmı sosyal yaşamda çeşitli meslekler de icra etmiştir.¹⁴ Bu minvalde sosyal yaşamlarında da duayı eksik etmemişler ve her zaman her yerde kulluğun ikrarı olarak yansıtmışlardır.¹⁵ Kendilerini güven içerisinde gördükleri zamanda olduğu kadar, dar ve sıkıntılı dönemlerde de ibadetin özü duayı manevi bir güç olarak görmüşlerdir. Buna göre kıssalarda peygamberlerle ilgili aktarılan her bilginin eğitici yönünün bulunduğunu söylemek mümkündür. Dua ya da beddua boyutuyla peygamberlerin taleplerini ele alan âyetler, kendilerinden sonra gelecek nesillerin bu konuda nasıl davranmaları gerektiği; kıyas yönüyle ders verici mahiyettedir. Bu sebeple peygamber taleplerinin arka planına dair çalışma önemli bulunmuş ve gerekli incelemeler yapılmıştır.¹⁶

Kur’ân’da ismi geçen peygamberlere ait dua ve taleplerin bir kısmı, ilgili peygamberin hayatta karşılaştığı bir sorun neticesinde önünde açılan yollardan birini seçmesiyle ilgilidir. Örneğin; Hz. Yûsuf’un (zahirde veya ilk okumada) kendi aleyhindeymiş gibi zindanı özgürlüğe tercih etmesinin arka planında gençlik, fiziksel güzellik, ortam ve nefsin kötü arzularının

⁸ Furkân, 25/77.

⁹ Fussilet 41/6; el-En’âm 6/35.

¹⁰ el-Bakara 2/61.

¹¹ el-A’râf 7/135-138.

¹² Tâhâ 20/43.

¹³ el-Mâide 5/112-117.

¹⁴ Köksal, Mustafa Âsım, *Peygamberler Tarihi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 1/80.

¹⁵ Kaplan, Mehmet Faruk, *Kur’an’da Peygamberlerin Allah’tan Talepleri* (Şırnak: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 37.

¹⁶ İbn Kesîr, Ebû’l- Fidâ İsmâil b. Ömer, *Tefsîru’l- Kur’âni’l-Azîm* (Kahire: Müessesetü Kurtuba, ts), 8/98.

tamamına set çekmek; inanç gücüyle iffet ve güzel ahlaka dair iyi yönü seçmekle örnek bir insan modeli oluşturmak gayesi bulunmaktadır.¹⁷ Farklı örnek vermek gerekirse; peygamberlerden bazısı risâlet görevini icra ederken, kavminin davete kulak tıkayıp adeta hakikate kör-sağır-dilsiz kesilerek küfürde ısrarcı olmaları, peygamberlerin iç dünyasına etki etmiş, inkârdaki katılıklarına karşılık beddua yolunu tercihe varan taleplerin varlığı görülmektedir.¹⁸ Benzer örnekler dua/bedduaya dair talebin arka planına dair işaretler barındırmaktadır. Peygamberlerin beşeri duygularının bu manada faal hale gelerek dua ya da bedduaya dönüşmesi, aynı zamanda insan olmaları açısından doğal, fitrata uygun olarak kabul edilmelidir.¹⁹

Kur'an'da ismi geçen 25 peygamberden 14'ü dualarıyla öne çıkmışlardır. Bu çalışmada Kur'an'da ismi geçen peygamberlerin tamamına ait dua, beddua ya da taleplere yer verilmemiştir. Ancak peygamberlerle ilgili sabır, iffet, zenginlik, şükür, tövbe, duygusal bağa hatta bedduaya dair temsili örnekler üzerinden araştırmalar yapılmıştır. Yine konuyla yakın ilgisi dolayısıyla Kur'an'da ismi geçmediği halde (Tâlût-Câlût kıssasında) kendisinden bahsedilen bir peygamberin talebi hakkında yapılan araştırmalar da yansıtılmıştır. Çalışmamızda genel muhtevada kavramsal tanımlar yapılmadan peygamberlere ait dua, talep veya beddualara yönelik âyetlere yer verildiği gibi yapılan taleplerin arka planında neler olabileceği, inceleme sonuçlarına göre aktarılmaya çalışılmıştır.

1. Peygamberlik ve İnsan İlişkisi

Peygamberler, kendi kavimlerine yüce Allah tarafından gelen vahyi tebliğ etmek, gerektiğinde mucize göstermek gibi özelliklerle donatılarak, beşeri niteliklerle gönderilmişlerdir.²⁰ Buna göre peygamberlik görevi dışında kalan tüm insani vasıfları (sabır, merhamet, sebat gibi konular istisna edilirse) elçilik görevi verilmemiş insanlarla aynı ölçüdedir. Bu durumda peygamberlerle ilgili, insanların arasından seçilmiş, özel şahsiyet ve sıfatlara haizdirler demek mümkündür.²¹ Peygamberlik makamı Allah vergisidir; çalışarak ya da isteyerek ederek elde edilmez. Allah'ın görevlendirdiği peygamberler de bu makamı ne

¹⁷ Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007), 3/230-235.

¹⁸ Nûh 71/26,27; Yûnus 10/88.

¹⁹ Hökelekli, Hayati, *Psikolojiye Giriş* (İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2008), 100-105.

²⁰ Yavuz, Yusuf Şevki "Peygamber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007), 34/257-262; İlhan, Mehmet, *Kuran'da Peygamberlerin Görev ve Özellikleri* (Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2015), 13/3, 88-89.

²¹ Akdemir, Fırat, *Kur'an Bağlamında Peygamberlerin Sıfatları* (Düzce: Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8/1, ts) 57-77.

pahasına olursa olsun reddetmemişlerdir.²² Tebliğ ile görevlendirilmiş peygamberler için genel çerçevede nebî ve resûl kavramları kullanılmıştır.²³

Sosyal hayat, kişilerin veya grupların kendilerinden olmayan şahıs veya toplulukların farklı şekil ve beklentilerini dikkate alarak sürdürdüğü ilişkiye dayanan etkileşimdir.²⁴ Bu bağlamda peygamberlerin Kur'ân'daki talep, dua ve beddualarının arka planında psiko-sosyal etkinin varlığından söz etmek mümkündür. Nitekim sosyal ilişkiler, çoğu yerde örf-âdete, toplumda yerleşmiş temel kaidelere, kanun ve kurallara göre devam ettirilir. Manevi duygulara etki eden dini, ekonomik sosyal ve yasal meseleler peygamberlerin dua-beddua hatta diğer taleplerine zemin hazırlamıştır. Zira vuku bulan bazı olaylar karşısında ya da inanç bağlamında Yüce Allah'ın yasakladığı fiillerde ısrarcı olup inatla peygamberlere karşı duran kavimlere yönelik peygamberlerin duygu ve güdülerini harekete geçirerek dualarına yansıtmış olmaları, insani yönüyle normal bir durumdur.²⁵

Yüce Allah, hayatı ve ölümü yaratıp insanı imtihan ettiğini buyururken, peygamberleri bu çerçevenin dışında tutmamıştır. Buna göre O, peygamberlerin bazısını çektikleri eziyet; kavimlerin kendilerine açılan savaş, yaşamlarında karşı karşıya kaldıkları hastalık, sürgün, zindan, hicret; inkârcılarla mücadeleleri gibi birçok alanda sınamıştır.²⁶ Peygamberler, meleklerden seçilip gönderilse idi muhtemelen insanlar: “Bunlar insanın halinden, hastalıktan, duygudan, acıdan, meşakkatten... anlamazlar” deyip inkâr etmek için bahane üreteceklerdi. Fakat Yüce Allah, bu olasılığa karşı olsa gerek, kendileri gibi olan bir insanı elçi olarak görevlendirmiştir. Tüm bunlarla birlikte bunu görmezden gelen münkir ya da müşriklerin yine türlü bahaneler öne sürdüğü görülmektedir. “*Bu ne biçim peygamber ki sokaklarda gezer...*”²⁷ şeklindeki ifadelerde toplumu inanç boyutuyla olumsuz yönde etkilemeye çalışarak, inkârcıların peygamberler aleyhinde toplumsal kamuoyu oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir. İnkârcıların bir kısmı da aşırıya kaçarak onların insani yönlerini farklı boyutta değerlendirip “*Üzeyir Allah'ın oğludur; Mesîh (Îsâ) Allah'ın oğludur*”²⁸ diyerek, insanüstü oldukları iddiasında bulunarak, sapıklığa düşmüşlerdir. Yüce Allah ise Hz. Îsâ ve annesine

²² Fayda, Mustafa, “Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 30/406-421.

²³ Muhammed Fuâd Abdülbâki, *Mu'cemü'l-Müfrehes li Elfâzi'l-Kur'ân* (Kahire: Daru'l-Hadis, 1988), 399-404; 859-860.

²⁴ Erkal, Mustafa, *Sosyoloji* (İstanbul: Der Yayınları, 2009), 136-137.

²⁵ Yılmaz, Ali, *Kur'an'daki Peygamber Dualarının Psiko-Sosyal Analizi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011), 35/54.

²⁶ el-Bakara 2/214; el-En'âm 6/34; İbrâhim 14/12.

²⁷ Furkân 25/7.

²⁸ et-Tevbe 9/30.

tanrılık atfedenlerin yanlış düşüncelerine karşılık kıyamette gerçekleşecek bir sahneyi zihin dünyalarında canlandırmak suretiyle aktarmaktadır: “*Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara Allah ile beraber beni ve annemi de iki tanrı olarak kabul edin! Diye sen mi söyledin?*” sorusuna “*Hâşâ! Sen ortağı olmaktan ve her türlü eksik sıfatlardan münezzehsin Allah ’ım!*”²⁹ buyurmak suretiyle kul olduklarının ikrarını yapmıştır. Aynı şekilde diğer peygamberlerin de kendi dilleriyle kul olduklarını ifade ettiklerini haber veren âyetler vardır.³⁰

2. Peygamberlerin Dua ile İlâhî Yardım Talebinde Bulunmalarının İnsani Boyutu

İnsan, mükerrer bir varlık olarak yaratılmıştır. Kendisine sunulan şan, şeref, türlü nimetlerle birlikte yeryüzünün imarı için sorumluk verilmiş olması, onu daha da özel kılmaktadır.³¹ Pozitif yönde insana verilmiş olan bu özelliklerin yanı sıra birçok yönüyle zayıf yaratıldığının hem pratikte hem de teoride bilgisi verilmiştir.³² Buna göre insanın nimetlere karşı genişlikte ve yardıma muhtaç olduğu darlık dönemlerinde yaratıcıyla manevi yönünü sürekli canlı tutması, ilgili sorumluluğu yerine getirmesi açısından önem arz etmektedir. Dua ile kulun kendi acziyetini Yüce Allah’a arz etmesi yaradılıştaki zayıflığa; kavimlerince yapılan taleplere peygamberlerin vahiy kanalıyla sorulara cevap arayıp sorunlardan çıkış yolu bulmaya çalışması yani Yüce Allah’la Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla iletişim kurabilmeleri, pozitif yönüyle insanın yaradılıştaki özelliğine işaret etmektedir.

Psikolojide duygu ve güdüler, yakın ilişkili olmakla beraber kendi özelliklerinde çok önemli iki kavramdır. Duygulara amaç vardır, hareketleri düzenleyip onlara aynı zamanda güdü sağlar. Buna göre duygu ve güdüler, insanın neyi isteyip istemeyeceği konusunda rehberlik ederler. Aynı zamanda insana nasıl hareket etmesi gerektiğini gösterebilen, yani psikolojik yaşantı ve işleyişine yön veren etkenlerdir. İnsana dair sevgi, merhamet, şefkat gibi pozitif duyguların yanı sıra korku, endişe, öfke, üzüntü gibi negatif tepkiler de duygu ve güdülerle ortaya çıkmaktadır.³³ Bu durumda da istikameti bulmak yönüyle duygu ve güdülerin dua ile yakın ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür. Peygamberlerin insanlar arasından seçilmiş olması, bu bağlamda kendilerinin de duygu ve güdülerden etkilenmiş olabildiğini ortaya koymaktadır.³⁴

²⁹ el-Mâide 5/16; Ayrıca bk. ez-Zuhruf 43/59; Âl-i İmrân 3/144.

³⁰ el-Kehf 18/110.

³¹ el-İsrâ, 17/70; el-Bakara 2/30; Ayrıca bk. İbnü’l-Cevzî, Ebu Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zadü’l-Mesir fi İlmi’t-Tefsir* (Beyrut: Mektebet’l-İslâmi, ts), 1/60.

³² el-İnfîtâr: 82/11.

³³ Hökelekli, *Psikolojiye Giriş*, 95-102.

³⁴ Örnek durumlardan bazıları için bk. Tâhâ 20/94; el-A’râf 7/150; el-Enbiyâ: 21/87.

İnsanlarda yüce bir yaratıcıya sığınma gereksiniminin fitri olduğu inancı hâkimdir.³⁵ Fakat özelde her ailenin kendi içerisinde ortaya koyduğu inanış genel itibarla tüm bireyleri etkilemektedir. Örneğin manevi duyguların körelmesi, çevresel faktörler, dinin belirlediği sınırlar konusundaki rehabet, ibadetlerin ağır bir yükümüş gibi kabul edilmesi, kendilerince haramlara girme hususunda özgürlüklerini sınırlayıcı gördükleri dini kuralların etkisi vb. inanç ve düşünceler bireyleri farklı inanışlara sevk etmektedir. Bu etkilerle birlikte kendi iradesiyle meylettikleri günahlar dışında fitrat gereği kullukta Yüce Allah’a tabii bir yönelişin olduğuna âyetlerle de işaret etmiştir. “*Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunan yaratılmış her şey O’nu tesbih eder. O’nu yüceltmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız.*”³⁶ Peygamberlerin de sıkıntıya düştüklerinde hallerini Yüce Allah’a arz ederek, hayırlı bir çıkış yolu temennisinde bulunmuş olmaları bu yönelim kapsamında değerlendirilebilir.³⁷

Peygamberlerin dua ve taleplerine Kur’ân-ı Kerîm’de yer verilmiş olması, insanlığa evrensel çapta kıyas imkânı sunmaktadır. Buna göre hastalıkta, sağlıkta, bolluk ve darlıkta; ne zaman ve hangi durumda Allah’tan bir şey talep edileceği konusunda peygamberlerin örnek alınmasının bir nevi yolu gösterilmiştir. Böylece kişi, içinde bulunduğu durumu şükür, şikâyet, dua veya beddua boyutuyla nasıl arz edebileceğini peygamber kıssalarına kıyas ederek anlayabilmektedir. Nitekim onların da insan olması hasebiyle ibadetleri ifa etmede ve çeşitli zorluklara karşı mücadelede gösterdikleri direnç; beden ve zihni zorlayan konularda kendilerinin de sınanmış olduklarının haber verilmiş olması, kavimleri içinde eşit şartlarda yaratılmış olduklarını dolayısıyla onlarla kıyas edilebilirliği göstermektedir. Bu bağlamda kıssalarda peygamberlerin çektikleri zorluk ve çeşitli alanlarda geçtikleri imtihanlara yakın bir sonuçla direnç gösterebilmesi için insanlara âyetlerin arka planında eğitici mesajlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum aynı zamanda insanların ahiret hayatında olası itirazların önünü kapatmaya yönelik Kur’ân’ın adalet göstergesi ve bir yöntemi olduğunu da ortaya çıkarmaktadır.

Kıssaların eğitici yönüne bakıldığında iman bağlamında tek başına bir ümmet kabul edilen, hanîfliğin zirve ismi, peygamberlerin atası Hz. İbrâhim’le ilgili geçen şu âyetler örnek olarak verilebilir; “*Ey Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster.*” şeklinde talepte bulunmuştur. Allah: “*İnanmıyor musun?*” diye karşılık verince; “*Hayır! (Kesinlikle) inanıyorum; ancak kalbimin mütmain/ikna (olması) yönüyle yatışmasını istiyorum.*”³⁸

³⁵ Tarhan, Nevzat, *İnanç Psikolojisi ve Bilim* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2022), 63.

³⁶ el-İsrâ: 17/44.

³⁷ el-Bakara: 2/214; el-Enbiyâ: 21/83.

³⁸ el-Bakara: 2/260.

şeklindeki talebin arka planında, aslında imani bir problemin olmadığı; insanların olası benzer soru ya da bu bağlamda düşüncesine yönelik ön cevap niteliği taşıyan eğitim maksatlı bir tatbikat olduğu anlaşılmaktadır. Benzer sonuca ulaştıracak bir diğer örnekte ‘Cibril hadisi’ olarak meşhur olan rivâyette geçen ve Cebrâil’in (a.s.) bizzat sormuş olduğu soruların cevaplarını bildiği halde, ashabının yanında (onlara dinlerini öğretmek üzere) Hz. Muhammed’e İslâm, iman, ihsan, kıyamet saatine dair birtakım sorular sormasıyla görülmektedir. Cebrâil’in (a.s.) Hz. Muhammed’den aldığı cevaplara her defasında قال: صدقت ‘doğru söyledin’ şeklinde dönüş yaptığı hadiste de soruların arka planında eğitim metodunun uygulandığı anlaşılmaktadır.³⁹

Peygamberlerin talepleri arasında yer alan başlıklardan biri de mucizelerdir. Bu talep, peygamberliklerini kavimlerine tescil etme yönüyle çok önemli bir yere sahiptir. Peygamberlerin mucize taleplerine kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz bazen de şartlı (Mâide örneğinde olduğu gibi) karşılık verilmiştir. Mucize talep ettikleri halde kendilerine yetki tanınmamış olsa da bu durum peygamberliğin hakikatine aykırı değildir. Nitekim Hz. Mûsâ örneğinde olduğu gibi birçok peygambere verilen onca mucizeye rağmen, kavimlerinin inkârda katılığa devam ettiklerini ortaya koymuştur. Mucizenin de inanç ve ikna yönüyle (inkârcılara) bir yere kadar etki ettiği göstermiştir ki iman konusunda mutlak rol, mucizeye bırakılmamıştır. Bununla beraber peygamber taleplerinin tamamına olumlu karşılık verilse idi, ‘insanların onları tanrılaştırma olasılığı da ortaya çıkabilirdi’ demek mümkündür. Buna göre peygamberlerin dua ve taleplerinin arka planında Yüce Allah’ın tek ilah ve sonsuz kudret sahibi olduğunu; mucize gösterme tasarrufunun da aynı şekilde ilahi ruhsata bağlı olduğunu ve kulluk yönüyle peygamberlerin bu bağlamda peygamber olmayan insanlardan farklı olmadığı sonucunu ortaya koymaktadır.⁴⁰

Öncül örneklerle konuyu açmaya çalıştığımız çalışmamızla ilgili; Kur’ân’da ismi geçen peygamberlerden 14’ünün dua ve talepleriyle öne çıktıkları anlaşılmıştır. Çalışmada dua veya talebi olan peygamberleri bu bağlamda ilgilendiren tüm âyetler ele alındıysa da daha çok arka planında birçok mesaj içerdiği düşünülen âyetlere yer verilecektir. Bu bağlamda peygamberlerin yapmış oldukları dua veya taleplerle, psiko-sosyal; inanç-ibadet gibi hususlarda insanı nasıl yönlendirdiği; taleplerin arka planında neler olabileceğiyle ilgili yapmış olduğumuz incelemeler aktarılacaktır. Bu bağlamda kıssaların genel çerçevesine bakıldığında

³⁹ Buhâri, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu’s-Sahîh* (Beyrut: Darû İbn Kesîr, ts), *İman*, 37.

⁴⁰ el-En’âm: 6/35.

tüm konularda olduğu gibi dua, beddua ve taleple ilgili âyetlerin arka planında evrensel çapta ibret almaya yönelik mesajların görüldüğünü söylemek mümkündür.⁴¹

2.1. Hz. Âdem'in Af Talebi

Hz. Âdem, İslâm inancında olduğu gibi önceki ilahi kitaplarda da insanlığın atası olarak kabul edilmektedir.⁴² Kendisinin yaratılış sürecinde şeytanla başlayan imtihanı insanlık nesline evrensel bir hayat hikâyesi mahiyetinde adeta yol haritası çizmektedir.⁴³ Bu minvalde insanlığın başlangıç sürecinde şeytanın sergilediği isyankâr tutum, insana olan hasedi, kendini üstün görme, nefis egosu ile birlikte insanlığa yönelik kuracağı tuzaklara dair karşı tedbiri hatırlatmaktadır.⁴⁴ Bununla birlikte sınırları çok geniş olan helallere mukabil, haram kılınan gıdalara yaklaşma yasağı⁴⁵ ve şeytanın isyan yönüyle takındığı tavrın aksine, Hz. Âdem'in etmiş olduğu tövbe ile yeniden kulluğa kabul süreci, sözü edilen yol haritasının temel taşlarını oluşturan davranışlardır. Buna göre Yüce Allah'ın emirlerine itaatin olumlu; bencillik ve hasedin ise kişi aleyhinde zararlı sonuca götürdüğü görülmektedir. Cennette sunulan sınırsız nimete, helallere rağmen imtihan gereği sınırlı sayıdaki haramlara bulaşmanın ne kadar zararlı; şeytana uymanın ne kadar tehlikeli, her şeye rağmen tövbenin insanı tekrar eski değerine kavuşturup yine Âdem, hatta peygamber ilan edilmesine kadar olumlu olduğunun kıyası, ilgili kıssada sonradan gelen insanlık nesline yansıtmaktadır.⁴⁶

Yasaklanan bitkiye yaklaşımları için şeytanın sürekli telkinleri yanı sıra beşer olmaları hasebiyle Hz. Âdem ve eşinin ilgili emri unutmaları, Allah'a karşı itaatsizlik olarak gerçekleşmiştir. Bu duruma karşılık verilen ilahi ilk tepki olan ‘cennetten çıkarılmaları; bazısının bazısına düşman kılınması’⁴⁷ insan nesli için yeni bir süreç başlatmıştır. Gidişatın vahametinin farkına varan Hz. Âdem ve eşinin; ﴿قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ “Ey Rabbimiz! Biz, kendi nefislerimize zulmettik, şâyet bizi bağışlamaz ve merhamet etmezsen hüsrana uğrayanlardan oluruz” dediler⁴⁸ şeklindeki yakarışlarına karşılık, onların büsbütün bir terke uğramadıklarına âyet ile karşılık verilmiş ve ﴿فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ “Âdem'in, rabbinden işaret edilen birtakım

⁴¹ Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Me'atihu'l-Ğayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 26/163.

⁴² Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî, b. Sehl, *Me'âni'l-Kur'ân ve I'râbühu* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 1/108.

⁴³ Sâbü'nî, Muhammed Ali, *en-Nübüvvetü ve'l-Enbiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1989), 151.

⁴⁴ el-Bakara: 2/168.

⁴⁵ el-Bakara: 2/35.

⁴⁶ el-Bakara: 2/30-38; Ebussuûd, bin Muhammed, *Tefsîru Ebis-Suûd/İrşâdü'l-akli's-Selîm ilâ mezâya'l-Kitâi'l-Kerîm* (Riyad: Mektebetü Riyadî'l-Hadis, H. 900), 1/150-160.

⁴⁷ el-Bakara: 2/36.

⁴⁸ el-A'râf: 7/23.

sözler/ilhamlar sonucunda yaptığı tövbeyi (Allah) kabul etmiştir...”⁴⁹ buyurularak, hatadan dönmenin insana sağlayacağı kazanımların temelleri atılmıştır.

Hız. Âdem’in Kur’ân’da yer alan talebinin perde arkasına yönelik yapılacak değerlendirmede insan fıtrat ve yapısında var olan unutma olgusunun⁵⁰ etkisi de vardır demek mümkündür. Sonucu pişmanlık olan yasak bitkiye yaklaşma fiilinin karşılığında verilen cezaların ileriki süreçte daha fazla olabileceğinin endişe ve korkusu, Hız. Âdem’i (a.s.) doğruya yönelmeye sevk etmiştir. “Şâyet bizi bağışlamaz ve merhamet etmezsen hüsrana uğrayanlardan oluruz”⁵¹ ifadesiyle hem Rabbine karşı utancını hem de hataya düşmüş olmalarından kaynaklı olası azabın korkusunu dile getirmesi, af talebinin perde arkası olarak anlaşılmaktadır.⁵²

2.2. Hız. Nûh’un Dua-Talep ve Bedduası

Hız. Nûh, Kur’ân ve hadislerde geniş bir şekilde tanıtılan ve ‘ülü’l-azm’ olarak isimlendirilen beş büyük peygamberden biridir. Hız. Nûh’a kadarki insanlık neslinin tevhit inancıyla yaşadığı; fakat o dönem, iyilikle temayüz etmiş kişiler olan “Ved, Süva’, Yegûs, Yeûk ve Nesr’in” ölümlerinden sonra heykellerinin yapılarak tapınma objesi haline getirilerek putperestliğe evirildikleri anlaşılmaktadır.⁵³

Hız. Nûh’un yoğun çabasına rağmen iman etmeyen ve helak edilenler arasında öz oğlu da yer almıştır. İnananları helak etmeyeceğine dair sözü hatırlatmak üzere Kur’ân-ı Kerîm’de geçen “وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ” *“Ve Nûh rabbine niyazda bulunarak “Ey rabbim! Şüphesiz oğlum benim ehlimdendi...”*⁵⁴ şeklindeki ifadesiyle Hız. Nûh, son bir ümitle oğlunun kurtuluşunu murat ettiğinde⁵⁵ Yüce Allah, iman bağıyla (onun) kendisine bağlı olmadığını ve bu sebeple helak edildiğini haber vererek, iç yüzünü bilmediği şeyler hakkında soru sormamasını da (Hız. Nûh’a) öğütlemiştir.⁵⁶ Hız. Nûh’un bu konudaki

⁴⁹ el-Bakara: 2/37; Ayrıca bk. Süyûtî, Celâlüddîn, *ed-Dürri’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sur* (Kahire: Mektebetü Diraseti’l-İslâmiyye, 2003), 1/317.

⁵⁰ Konu hakkında bk. Aydın, Hayati, *Kur’an’da İnsan Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2002), 126.

⁵¹ el-Â’râf: 7/206.

⁵² Kur’ân, cennet ehlinin ahvallerinden bazı kesitler sahnelerken, kendi aralarındaki sohbetleri içerisinde geçecek olan *قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ* Bizler daha önce tanıdıklarımız/çevremiz içerisinde (dünya hayatında) iken günah işlemeye korkar; Allah’ın emirlerine itaat ederdik” (et-Tûr: 52/26) şeklindeki ifadeleri, günaha girme korkusunun cennet anahtarı olabileceğine işaret etmektedir. Bununla ilgili bk. Kaplan, Mehmet Faruk, *Kur’an’da Peygamberlerin Allah’tan Talepleri*; Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (Kahire: Mektebetü’l-âdâb, 1991), 21/589-591.

⁵³ Harman, Ömer Faruk, “Nûh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007), 33/224-227.

⁵⁴ Hûd: 11/45.

⁵⁵ Rızâ M. Reşid, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Hakîm* (Kahire: y.y., 1947), 7/83-84.

⁵⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 12/415-420.

talebinin arka planında insan fitratında var olan aile içi duygusal bağların kaynaklık ettiği söylenebilir.

Hız. Nûh, 950 yıllık davet mücadelesinde kavmine Allah'a kulluk ve peygambere itaatın karşılığında günahlarının affedileceğini haber vermiştir. Aksi halde, inkârda inat ettikleri takdirde azabın onları yakalayacağına dair uyarılarda bulunmuştur.⁵⁷ Hız. Nûh'un küfrün yeryüzünden temizlenip salihlerin yurdu haline gelmesi uğruna çok çaba harcadığı şu âyeti kerimelerde haber verilmiştir.⁵⁸ “(Sonra Nûh:) Rabbim! Dedi, doğrusu ben kavmimi gece gündüz (imana) davet ettim; fakat benim davetim, ancak kaçmalarını artırdı. Gerçekten de (imana gelmeleri ve böylece) günahlarını bağışlaman için onları ne zaman davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, (beni görmemek için) elbiselerine büründüler, ayak dirediler, kibirlendikçe kibirlendiler. Sonra ben kendilerine haykırarak davette bulundum. Sonra, onlara hem açıktan açığa hem de gizli gizli konuştum.”⁵⁹ Hız. Nûh, öğütlerinin fayda sağlamadığını anlayınca beddua yoluna müracaat etmiştir: ﴿فَدَعَا رَبَّهُ أَتَىٰ مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرَ﴾ “Nihâyet rabbine: “Ben yenik düştüm, Artık dinine yardım et, intikamımı sen al”⁶⁰ şeklindeki yalvarmasına karşılık tufan başlamış, helakin talimatı verilmiştir. ﴿وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾ “Ve Nûh dedi ki: Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden tek kişi dahi bırakma.”⁶¹ Hız. Nûh'un bu şekilde yaptığı bedduanın arka planında kavminin sabır sınırlarını çok zorladıklarını ve iman edeceklerine dair herhangi bir emarenin olmadığını göstermektedir. Bu durumda fesadın yeryüzünde yayılmasını asgari düzeyde tutmak için kangrenin vücuda yayılmasını engellemek üzere kesilen organ örneğinde olduğu gibi beddua içerikli ayetlerin arka planında benzer yöntemin uygulandığını söylemek de mümkündür.

Hız. Nûh'un (a.s.) tepkisi, asırlar boyu; gece-gündüz bir yanda tevhide davet; diğer yönde azaba yönelik uyarılarına rağmen dikkate alınmayışının meydana getirdiği nefsanî öfke olarak da anlaşılabilir. Peygamberlerin kavimleri için hidayet bulmaları yönünde verdikleri mücadelede kendilerinde iman emaresi belirmez ve helak olmaları öngörüsünün (galip zanla) belirmesi durumunda Hız. Nûh'un (a.s.) bedduasının örneğinde olduğu gibi bedduayı tepkisel

⁵⁷ Nûh: 70/2-4.

⁵⁸ Gül, Ahmet, *Su Kültü ve Tufan*. (Şırnak: Uluslararası Hız. Nûh ve Cudi Dağı Sempozyumu, 27 Eylül, 2013), 193.

⁵⁹ Nûh: 71/6-9.

⁶⁰ el-Kamer: 54/10-12.

⁶¹ Nûh: 71/26.

bir tezahür olarak anlamak ve bu durumun insani açıdan tabii olduğunu ifade etmek de mümkündür.⁶²

Hz. Nûh'un (a.s.) bilinen manada, olumlu yönüyle duaları da dikkat çekmektedir. Yani ilgili âyetlerde zalimlerin helakinin artırılmasını isterken, büsbütün bedduaya sarılmamış, iman edenlerin kurtulması için de çaba göstermiştir. Başta kendisi olmak üzere ana-babasına, iman etmiş olarak evine giren kadın-erkeklere (yani tüm inananlara) dua ve istiğfarda bulunması, bu gibi taleplerin tümevarım yöntemiyle yapılabileceğini veya yapılması gerektiğini göstermektedir.⁶³ Yani bu bağlamda benzer duaların perde arkasında, toplumun ıslahında bireyin kendisinden ve yakın çevresinden başlayarak insanların geneline doğru, imanı kuşanıp iyiliği yaymaya başlaması gerektiği anlaşılmaktadır.

2.3. Hz. Mûsâ'nın (a.s.) Hz. Hızır'dan (a.s.) İlim Öğrenme Talebi

Hz. Mûsâ, Yahudilik dininde olduğu gibi İslâm ve Hristiyanlıkta da büyük peygamberlerden kabul edilir. İsrâiloğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarmak için çok mücadele etmiştir. Tevrat ve Kur'ân'da inkârcılarla olan mücadelesinden çokça zikredilmiştir.⁶⁴

Hz. Mûsâ'nın (a.s.) inkârcı kavmini hidayete erdirmek ve İsrâiloğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarmak üzere mücadelesi farklı âyet ve sûrelerde aktarılırken, aynı zamanda Kur'ân'da yer alan ve birçok hikmet barındıran bir kıssadan daha haber verilmiştir. Hadis ve tefsir kaynaklarında da bahsi geçen ve Hz. Mûsâ'nın ismi Hızır (a.s.) olan mübarek, bilgin olan bir şahısla tanışmak isteme süreciyle onunla yapmış olduğu yolculuğu konu alan kıssa Kehf suresinde geçmektedir.⁶⁵ Übey b. Kâ'b'den rivâyet edilen haberde Hz. Mûsâ'ya "insanların en bilgininin kim olduğuna" dair bir soru yöneltilmiş, kuvvetle muhtemel kendi şahsını kastederek "o benim" minvalinde karşılık verince, Allah tarafından tenkit edilmesine sebep olmuştur. Kendisinden daha bilgin birinin var olduğu yani Hızır'dan (a.s.) haber verilmesi⁶⁶ üzerine, kendisinden ilim öğrenmek üzere Yüce Allah'tan onunla tanıştırması için bir talebi olmuştur.⁶⁷ Yüce Allah da bu konuda gerekli bilgilendirmeleri Hz. Mûsâ'ya yapmıştır. Ülü'l-Azm

⁶² Kalaç, Habip, *Kur'an'a Göre Müşriklerin Ülü'l-Azm Peygamberlerden Talepleri* (Şırnak: Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2022), 160; Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, 24/50; Hökelekli, *Psikolojiye Giriş*, 205.

⁶³ Nûh: 71/28.

⁶⁴ Harman, Ömer Faruk, "Mûsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 31/207-213.

⁶⁵ el-Kehf: 18/60-80.

⁶⁶ Hızır (a.s.) hakkında daha fazla bilgi için bk. Çelebi, İlyas, "Hızır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998), 17/406-409.

⁶⁷ Buhârî, *İlim*, 16, 19, 44; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 15/318-325.

peygamberlerden olup vahiyle desteklenmesine rağmen tevazu sergileyip daha iyi olabilmek için ilmi Hz. Hızır'dan almak üzere ilim talibi olmuştur. Hz. Mûsâ, Kur'an'da ismi geçmediği fakat isminin Yuşa' b. Nûn⁶⁸ olduğu rivayet edilen bir kişi ile beraber, yaya olarak meşakkatli bir ilim yolculuğu gerçekleştirmiştir. Hz. Hızır ile buluşmasında ona gerekli saygıyı göstermiş olması; Hz. Hızır'dan ilim talep etmesi; beraber geçirdikleri yolculuk sürecinde edele hareket etmesi; sabırlı davranması gibi birçok olumlu davranış sergilemiş olması, ilmin ve âlimin önemine işaret etmektedir.⁶⁹ Bu bağlamda ilgili talebin arka planına yönelik ilim elde etmenin azim, sebat ve sabır gerektirdiğini söylemek mümkündür.

Hz. Mûsâ, tarif edilen adrese ulaşmak üzere Yuşa' b. Nûn ile beraber yapmış olduğu yolculuk; kendi yurdundan yaşadığı ayrılık ve yolculuk boyunca çekilen meşakkat konuları ilgili kıssada merkeze alınmaktadır.⁷⁰ Kur'an'da geçen bu kıssanın içinde barındırdığı hikmetlerden birinin başarıya ulaşmak için elde edilen her bilginin bir üst seviyesine yani ilim merkezine ulaşmanın gerekliliğine işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Hz. Mûsâ'nın Hızır (a.s.) ile tanışmak istemesinin arka planında dünya imarı için halifelik görevi verilmiş olan her bir insana eldeki bilgisinin yeterli olmayacağına, kendisinden her zaman daha iyi bilen var olduğuna;⁷¹ kendisini güncellemesi gerektiğine;⁷² ilim yolculuğunda muhakkak ki sıkıntılarla karşılaşacağına; bu gibi etkenlerin yanı sıra tevazuun gerekliliğine işaret olduğu görülmektedir. Nitekim; ﴿قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَ مِنَّمَا عَلَّمْتَ رَسُولًا﴾ “Sana bahşedilen/öğretilen ilimden; olgunlaşıp gerçeğe vakıf olmam için size tabi/talebe olabilir miyim?”⁷³ ifadesi Hz. Mûsâ'nın bu duruma hazır ve talip olduğunu ortaya koymaktadır. Günümüze kadar ilim erbabı da aynı süreçlerden geçerken bahsi geçen aşamalardan sabır ve sebat göstererek olumlu sonuca ancak ulaşmış ve adlarını tarihe yazdıramışlardır.

2.3.1. Hz. Mûsâ'nın Dua-Beddua Kapsamında Diğer Talepleri

Tevrat'a ait hükümleri içeren levhaları almak üzere, Tûr Dağında Hz. Mûsâ ile Yüce Allah arasında mahiyeti tam olarak bilinemeyen bir görüşme gerçekleşmiştir. Yapılan bu görüşmeye dair “Onu özel konuşmak için yaklaştırdık”⁷⁴ şeklinde haberi verilen süreç hakkında

⁶⁸ Hz. Yûşa' hakkında daha fazla bilgi için bk. Kahraman, Ömer Faruk, “Yûşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013), 44/43-44.

⁶⁹ Buhârî, *İlim*, 16, 19, 44. B122.

⁷⁰ el-Kehf 18/60-82; Kıssa hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İman bint Aburrahman Mahmud Mağribî, *Hz. Mûsâ ve Hızır (a.s.) Kıssası: İsrâîliyyat Rivâyetlerine Karşı Eleştirel Bir Yaklaşım*, Çev: Mustafa Şentürk (Amasya: Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı 5, ts), 175-200.

⁷¹ Yusuf: 12/76.

⁷² el-İnşirâh: 94/7.

⁷³ el-Kehf: 18/66.

⁷⁴ Meryem: 19/52.

kelamın verdiği heyecanla Hz. Mûsâ, (a.s.) şevkle kendini cennette hissetmiş olmasından kaynaklı bir düşünceyle⁷⁵ Allah'ı dünya gözüyle görmek istemiştir.⁷⁶ Bu bağlamda duygularını dile dökerek: ﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرَ إِلَيْكَ﴾ “*Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim*”⁷⁷ şeklinde talebini Yüce Allah’a arz etmiştir. Fakat bu durumun dünya gözüyle mümkün olmadığı alınan sonuçtan anlaşılmıştır.⁷⁸ Hz. Mûsâ’nın (a.s.) bu talebinin sebep-sonuç ilişkisine bakılıp arka planına dair Yüce Allah’ın gayb âleminde olup varlığına delalet eden birçok esere rağmen dünya gözüyle görmek isteyenlere cevap mahiyetiyle bunun mümkün olmadığını tatbikatı niteliğini taşımaktadır. Bununla beraber ilgili kıssada Allah’ın aracısız bir şekilde, mahiyeti bilinmeyen özel bir perde arkasından peygamberlerle görüşebildiği, dolayısıyla insanlığa Allah’ın varlığına dair kesinliğin tesciline bir gösterge mesajı olarak anlaşılmaktadır.

Hz. Mûsâ, Tûr Dağındaki vazifesini tamamlayıp kavmine dönünce, onların Allah’ı bırakıp kendi elleriyle meydana getirdikleri heykelimsi bir buzağıya taptıklarını fark etmiştir. Bu durum karşısında kardeşi Hz. Hârûn’a kızmış ve fiili tepkiyle de onun sakallarını çekmiştir. Kardeşine kızmasının etkisiyle istem dışı bir refleksle Tûr Dağında iken kendisine vahyedilen Tevrat levhalarını fırlatmıştır.⁷⁹ Hz. Hârûn (a.s.) ise bu sert tepkiye aynı anne babadan oldukları halde ateşe körükle gitmeyerek, kendisini bırakması için “*Ey anamın oğlu*” şeklinde kardeşinin merhamet duygularını harekete geçirmiştir. Hz. Mûsâ, fevri davranışının uygun olmadığını fark etmiş olacak ki; “*(Mûsâ da) Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetine kabul et. Zira sen merhametlilerin en merhametlisisin.*”⁸⁰ demek suretiyle insani duygulardan kaynaklı hareketine karşılık af talebinde bulunmuştur. Buna göre benzer duaların arka planına dair insanın hatasından dönerek af dilemesinin kulluk için daha doğru sonuçlar doğuracağını ortaya koymaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm, bazı peygamberlerin inkârcı kavimlerine veya içlerinden bazılarına beddua ettiklerini de haber vermiştir. Hz. Mûsâ, kavminin iman etmesi için mücadele ederken, onlar sürekli bahane üreterek, kendileri ile Yüce Allah arasında adeta bir köprü görevi yapmasını istemişlerdir. Her defasında “قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ” “*Rabbine dua et*”⁸¹ gibi ifadelerle aynı

⁷⁵ Geniş bilgi için bk. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 24/229-234.

⁷⁶ el-A’râf: 7/143; Karaman, Hayreddin vd. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, 2/586-588; Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi’u-s’Sâhih*, “*Mevâkı*” (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts), 16/26.

⁷⁷ el-Â’râf: 7/143.

⁷⁸ Kaplan, Mehmet Faruk, *Kur’an’da Peygamberlerin Allah’tan Talepleri* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 103.

⁷⁹ el-A’râf 7/150.

⁸⁰ el-A’râf 7/151.

⁸¹ el-Bakara 2/61;68-71;

zamanda imanda inatlaşmayı derinleştirmeye çalışıyorlardı. Buna rağmen Hz. Mûsâ'nın kavmine ait bu minvalde taleplerini Allah'a arz etmiş olduğu ilgili âyetlerden anlaşılmıştır.⁸² Örneğin kendilerine musallat olan belaların kaldırılması için aynı yöntemi (belaların kaldırıldığı takdirde iman edeceğiz deyip yine de iman etmedikleri, her defasında yeni şartlar ortaya koyarak) defalarca kullanmışlardır.⁸³ Benzer bahanelerin ardı arkası kesilmeden devam edince, Hz. Mûsâ (a.s.) onlara beddua etmiştir. İlgili âyette şöyle buyurulmuştur: ﴿رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾ “Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver (ki iman etsinler)”⁸⁴ Bu talebin sonucunda türlü belalarla cezalandırıldıkları da ayrıca haber verilmiştir.⁸⁵ Buna göre konu bütünlüğü açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse Kur’ân’da geçen beddua içerikli âyetlerin evrensel boyutlu olması,⁸⁶ imanda inat yönüyle benzer yapıdaki herkesi tehdit etmektedir. Çünkü bu gibi âyetlerin nüzulüne sebep olanlar, kendi yaşadıkları dönem içinde âyete muhatap olmuş iseler de ilgili hüküm, benzer tutumu sergileyen herkesi muhatap almaktadır.

Peygamberlerin beddualarının arka planında ortaya koydukları nefsanî tepkiler, öfkenin reflekse dönüşmüş insani hallerindendir.⁸⁷ Hâlbuki peygamberler, kavimlerinin hidâyeti için çaba sergilerler. Kur’ân’da kim tarafından yapıldığına bakılmaksızın mağdur veya mazlum olduğunu düşünerek beddua zırhını bürünen peygamber veya kişilerin psikolojik refleks ve duygularının arka planındaki sebeplerden başlıcasının; inkârcıların iman konusunda takındıkları inat ve insanlara karşı zulümle âbâd olmaları olarak anlaşılmaktadır. İman etmemek için bahane üretip minnet yapmanın yanlış olduğu ortadadır. Nitekim bir âyette sonradan Müslüman olanların benzer tutumlarına işaret edilmiştir: “Onlar İslâm’a girdikleri için sana minnet ediyorlar. De ki: Müslümanlığınızı başıma kakmayın. Eğer doğru kimseler iseniz bilirsiniz ki, sizi imana erştirmekle asıl Allah lütufta bulunmuştur”⁸⁸ Buna göre insanın iman etmek için peygambere minnet etmemesi; tam aksine Allah’ın onu hidayet etmesini bir minnet borcu olarak kabul etmesi gerektiği ilgili âyetlerin perde arkasına dair ışık tutmaktadır.

Hz. Mûsâ'nın Kur’ân’da geçen talepleri arasında tebliğ sürecinde kendisine bir yardımcı istemiş olması da bulunmaktadır. Bu bağlamda Firavun’u uyarmak; kavmini de yani iman etmiş

⁸² el-Bakara 2/69 (Soru-cevaplara dair örnek olarak verilmiştir)

⁸³ el-Bakara 2/61.

⁸⁴ Yûnus: 10/88.

⁸⁵ el-A’râf: 7/133.

⁸⁶ Soysaldı, Mehmet, *Kur’ân’ın Getirdiği Evrensel Prensipler* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Dergisi, 2/3, 2007), 148-152.

⁸⁷ Hökelekli, Hayati, *Psikolojiye Giriş*, 205.

⁸⁸ el-Hucurât: 49/17.

olan İsrâiloğulları'nı güvenli yerlere götürmek üzere görevlendirilince, daha önce Firavun'un da içinde olduğu toplumda yaşamış olduğu bazı sorunlar sebebiyle endişelenip kardeşi Hz. Hârûn'un da yanında görevlendirilmesini talep etmiştir. Bu konuda şöyle buyurulmuştur: “Mûsâ şöyle dedi: Rabbim! Doğrusu beni yalancılıkla suçlamalarından korkuyorum. (Bu durumda) içim daralır, dilim dönmez; onun için Hârûn'a da elçilik ver”;⁸⁹ ﴿وَجْعَلْ لِّي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي﴾ “Bana akrabalarımından bir vezir tayin et.”⁹⁰ Hz. Mûsâ'nın bu talebine olumlu karşılık verilmiştir.⁹¹ Benzer taleplerin arka planına yönelik; kişinin peygamber olsa bile yardıma muhtaç olabileceğini hatta insanlardan kendisine dokunabilecek bir zarardan endişelenebileceklerini yani insan fitratındaki doğal duyguların peygamberlerde de olmasının mümkün olduğunu ortaya koymaktadır.

Hz. Mûsâ'nın bahsinin geçtiği bir olay daha vardır ki bununla ilgili Mısırlı ileri gelenler tarafından ölümle tehdit edilmiştir. Vuku bulan bir kavga sırasında îbrâni birine yardım ederek, taraflardan (Mısırlı) birinin ölümüyle sonuçlanan kavgaya müdahil olduğu gerekçesiyle takibe alınmıştır. Bu sebeple Hz. Mûsâ, Medyen denilen yere zorunlu bir hicret gerçekleştirmiştir.⁹² Medyen halkına gönderilmiş olan Hz. Şuayb (a.s.) diyarına varınca, orada gurbet ve yabancılığın etkisiyle kendisini yardıma muhtaç hissederek, ayette zikredilen şu ifadeleri dile getirmiştir: ﴿...إِنِّي لِمَا أَتُّرَلَّتْ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَاقْبَلْ﴾ “...Rabbim! Şüphe yok ki, bana lütfedebileceğin her türlü iyiliğe öyle muhtacım ki dedi.”⁹³ Hz. Mûsâ'nın bu talep ve duasının arka planında ne kadar güçlü, cesur ve bilgili olsa bile insanın birtakım korkularının olabileceğini; tehlikeler karşısında yaratıcıya muhtaç olduğunu göstermektedir. Nitekim Hz. Mûsâ'nın hicret etmesinin temelinde, kendisini buna sevk eden endişe ve korkunun hâkim olduğudur. Yani güvenli bir bölgeye sığınma ihtiyacıyla olan ilişkidir.⁹⁴ Bu durumu başka peygamberler için de söylemek mümkündür. Nitekim Hz. Muhammed'in de Mekke'den Medine'ye hicret edince yanına Hz. Ebubekir'i yoldaş olarak alması bu bağlamda değerlendirilmelidir.⁹⁵ Bu bağlamda şunu da ifade etmek gerekir ki hicret, vatanı kötülere bırakmak olarak değil, azim ve kararlılıkla sebat ederek

⁸⁹ eş-Şuarâ: 26/12,13; Seâlibî, Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf Ebu Zeyd, *Cevâhîru'l-hîsân fî Tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Darû İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1997), 4/225-226.

⁹⁰ Tâhâ 20/29; Ebû Hayyân, Muhammed bin Yûsuf el-Endelûsî, *El-Bahrû'l-Muhît* (Beyrut: Darû'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 6/223-226.

⁹¹ Tâhâ: 20/25.

⁹² Hz. Mûsâ hakkında daha fazla bilgi için bk. Kahraman, Ömer Faruk, “Mûsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 31/207-213.

⁹³ el-Kasas: 28/24.

⁹⁴ el-Kehf: 18/74; Tâhâ 20/74; el-Kasas: 28/19-22; eş-Şuarâ: 26/12-14.

⁹⁵ Lings, Martin (Ebû Bekir Siraceddîn) *Hz. Muhammed'in Hayatı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 126-130.

Hız. Mûsâ ve Hız. Muhammed'in yaptığı gibi yeri gelince zalim ve kâfirlerden öz yurtlarını geri almak üzere (kendi şartlarını iyileştirmek için) mekân değiştirmektedir.

2.4. Hız. Süleyman'ın Sınırsız Zenginlik Talebi

Hız. Süleyman, Yahudilik ve Hristiyanlıkta kral; İslam dininde hükümdar peygamber olarak kabul edilir.⁹⁶ Hız. Süleyman döneminde muharebe aracı olarak at (binek hayvan) ön plandaydı. Tarihin belli dönemlerinde Allah yolunda cihat için öteden beri gelen at yetiştiriciliği geleneği onun zamanında da benimsenmiştir. Hız. Süleyman'ın kendisini ve ordusunu tevhit davasında, cihat meydanında zafere taşıyacak etkenlerden birini de binek atlar olarak görmüş ve ordu üzerinde bu yöndeki olumlu etkileri sebebiyle onlara sevgi beslemiştir. Onun bu sevgisini ifade ettiği âyette şöyle buyurulmuştur: “*Ben bunları dünyada nefsimin hazzı için değil, Allah'ın emrinden ve O'nun dinini takviye etmek arzusundan dolayı seviyorum.*”⁹⁷ Hız. Süleyman bu minvalde var olan düşüncelerini ifade ederken, daha kapsamlı ve etkili bir ordu düzeni için yine Allah yolunda kullanmak üzere⁹⁸ sınırsız zenginlik talebinde de bulunmuştur. İlgili duasına yönelik ayette şöyle buyurulmuştur: ﴿قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي﴾ “*Rabbim! Beni bağışla ve bana, benden sonra hiç kimseye nasip olmayacak bir mülk ve saltanat ihsan eyle!...*”⁹⁹ Yapmış olduğu bu duasına karşılık olarak kendisine insan aklının almayacağı ölçüyle (insanlar, cinler, kuşlar ve rüzgâr gibi müteşekkil¹⁰⁰) olağanüstü ve farklı türlerde güç sağlayan krallık ve peygamberlik¹⁰¹ vazifesiyle birlikte zenginlik bahşedildiği haber verilmiştir: ﴿فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ﴾ “*...Rüzgârı onun hizmetine Mûsâhhar kıldık. Rüzgâr onun emriyle istediği yere/yöne eserdı*”; وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَالْآخِرِينَ “*Binalar inşa eden, dalgıçlık yapabilen cin/şeytanları da emrine amade ettik; ve diğerlerini*”¹⁰² “*Ayrıca demir zincirlerle birbirine bağlı olan da nice yaratıkları da...*”¹⁰²

Hız. Süleyman'ın taleplerine karşılık olarak verilmiş olan olumlu cevapların arka planına yönelik insanlar tarafından yapılan duaların mahiyeti ve içeriğine dair meşru beklentiler ne kadar büyük veya farklı olursa olsun kabul görebileceğini ortaya koymaktadır. Bu durum hadis-i şerifte şu ifadelerle tekit edilmektedir: “*...Fakat kesin bir şekilde istesin ve isteğini büyük*

⁹⁶ Hız. Süleyman İsâ hakkında daha fazla bilgi için bk. Kahraman, Ömer Faruk, “Süleyman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 38/50-60.

⁹⁷ Sâd: 38/32.

⁹⁸ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl Tefsîr*, 5/580-581.

⁹⁹ Sâd: 38/35.

¹⁰⁰ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (Kahire: yy,1939), 1/252-253.

¹⁰¹ Taberî, *Târîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 1/252-253.

¹⁰² Sâd: 38/35-39.

tutsun. Çünkü kulun isteyeceği hiçbir şey Allah'a büyük gelmez.”¹⁰³ Bununla birlikte Yüce Allah’ın sonsuz kudret sahibi olduğunu; Allah’tan talep edildiği takdirde insanın ümit ederek beklenti içerisinde olması, (hâşâ) acaba isteklerime cevap verecek kudrete sahip mi? Gibi şüphelerden sıyrılması gerektiğine yönelik rehberlik olarak da kabul etmek mümkündür. Nitekim Yüce Allah, bu hususu: “﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ﴾”¹⁰⁴ Bana dua edin, duanızı kabul edeyim...”¹⁰⁴ âyetinde vurgulamıştır. Bu âyetin içerdiği mana geniş ve kapsayıcı olduğuna göre insanın talep ettiği meşru herhangi bir şeyin kendisine verilebileceğini yansıtmaktadır.

2.5. Hz. İbrâhim’in Kur’an’da Yer Alan Dualarına Örnekler

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm’da büyük ata ve temel referans noktası kabul edilen Hz. İbrâhim’den (a.s.) Yahudi ve İslâm kaynaklarında tevhit inancını yerleştirmek üzere gösterdiği faaliyetler merkeze alınarak bahsedilmektedir.¹⁰⁵ Hz. İbrâhim’in Kur’ân’da geçen birçok duası vardır. Bunlardan bir kısmına örnek vermek gerekirse Hz. İbrâhim’in, oğlu İsmâil¹⁰⁶ (a.s.) ile birlikte Kâbe’nin temellerini atarken amellerinin ve tövbelerinin kabulü için duası;¹⁰⁷ kendisinin ve zürriyetinin namaza müdâvim olanlardan muvaffak olmalarına yönelik duası,¹⁰⁸ kutsal belde Kâbe ve iman eden sakinlerine hayır temennisi;¹⁰⁹ Hz. İsmâil’i ve annesi (Hâcer¹¹⁰) teslimiyet bilinciyle bıraktığı Kâbe civarında rızıklandırılmalarına dair duası;¹¹¹ zürriyetinden geleceklerin tamamının imamet vasfına haiz kılınmasına dair talebi (bu konuda âyetle istisnalara yer verilmiştir);¹¹² kendisinden sonra (kavmine) içlerinden bir peygamber gönderilmesine yönelik duası;¹¹³ babasına daha önce vermiş olduğu söze binaen affedilmesi için duaları olmuştur, fakat babasına yönelik temennisi kabul görmemiştir.¹¹⁴ Bu taleplerin arka

¹⁰³ Müslim, Ebu’l-Huseyn b. Haccâc, *el-Cam’iu’s-Sahih* (Riyad: Daru’l-Marife, 1998), Zikir, 8.

¹⁰⁴ el-Mü’min: 40/60.

¹⁰⁵ Hz. İbrâhim hakkında daha fazla bilgi için bk. Kahraman, Ömer Faruk, “İbrâhim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 21/266-272.

¹⁰⁶ Hz. İsmâil hakkında daha fazla bilgi için bk. ¹⁰⁶ Kahraman, Ömer Faruk, “İsmâil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001), 23/76-80.

¹⁰⁷ Ebussuûd, bin Muhammed, *Tefsîru Ebî-Suûd/İrşâdü’l-akli’s-Seîm ilâ mezâya’l-Kitâi’l-Kerîm* (Riyad: Mektebetü Riyadî’l-Hadis, h. 900), 1/259.

¹⁰⁸ İbrâhim: 14/40.

¹⁰⁹ İbrâhim: 14/35.

¹¹⁰ Hz. Hâcer hakkında bilgi için bk. Kuzgun, Şaban, “Hâcer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996), 14/431-433.

¹¹¹ İbrâhim 14/37; Zemahşerî, Carullah Ebi Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf ‘an haka’iki gavamizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-eqâvîl fi vücûhi’t-te’vîl* (Riyad: Mektebetü Ubeykan, 1998), 3/385-386.

¹¹² el-Bakara: 2/124.

¹¹³ el-Bakara: 2/126-129;

¹¹⁴ et-Tevbe: 9/70.

planında istikameti kaim kılan ibadetlerin kabulüne, teslimiyetin gerekliliğine, tevekküle, yönelik işaretlerin varlığına dair değerlendirme yapmak mümkündür.

Hiz. İbrâhim'i konu alan bazı âyetlerde tevhide nasıl kabullendiğine ve Yüce Allah'a sonsuz tevekkülle bağılı olduğuna dair ifadelerine dualarıyla birlikte yer verilmiştir.¹¹⁵ Eş-Şuarâ sûresi 69. âyetten itibaren ele alınan, aynı zamanda tevhide ikrar ettiğini gösteren ifadelerin akabinde Hiz. İbrâhim'in temennilerine ve yaptığı dualara işaret edilmiştir: ﴿وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ﴾ “*Ve ahirette hesapların alınacağı günde günahlarımı bağışlayacağını umduğum O'dur.*” Ey Rabbim! Bana hikmet ver ve beni salih kimseler arasına dâhil et. Sonra gelecekler (nesiller) arasında beni doğrulukla anılanlardan eyle. Beni Naîm cennetinin varislerinden eyle.”¹¹⁶ Bu duaların arka planına yönelik, Hiz. İbrâhim'in peygamber olmasına rağmen hesap gününde, dünya hayatına dair fark etmeden bile olsa işlemiş olabileceği hataların yüzüne vurulmamasını talep etmesi, diğer insanların ne kadar çok dua etmeleri gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca kişinin peygamberlik sıfatıyla beraber tek başına ümmet bile kabul edilip tescillenmiş olması halinde¹¹⁷ bile hakkında verilecek nihai hükmün Yüce Allah'a ait olduğunu yansıtmaktadır. Bu durumda kişilerin yapmış oldukları amellere güvenmeyip her zaman Yüce Allah'ın merhametine sığınmaları gerektiğinin bilinci oluşturulmaktadır. Peygamber olmasına rağmen din gününde affedilmeyi ümit eden bir peygamberin talebi; namaz, oruç vb. ibadetlerini ihmal ettiği gibi salih ameli olmadan “benim kalbim temizdir” gibi ifadelerle bir yönüyle kendini beğenen, adeta “ibadet etmediğime bakmayın, benim kalbim ibadet edenlerden temizdir” söylemi ile kendilerini boşuna avutan kişilere ciddi manada dikkat çekici ders mahiyeti taşımaktadır. Nitekim hiç kimsenin kalbi ne Hiz. İbrâhim'in ne de diğer peygamberlerin kalbinden daha temiz olamaz. Ne var ki onlar, peygamber oldukları halde ibadetlerini her türlü meşakkate rağmen ziyadesiyle eda etmişlerdir. Kalplerinin temizliğini öne sürüp ya da herhangi bir zorluğu bahane ederek kulluğu geri planda tutmamışlardır.¹¹⁸

¹¹⁵ eş-Şuarâ: 26/69; Günay, Tümer, *Çeşitli Yönleriyle Din* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1986), 18/213; Sönmez, Vecihi, *Hiz. İbrahim'in Tabi Olduğu Hak Din ve Tevhidi İspat Metodu* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi İslami Araştırmalar Dergisi, 27/1, 2016); Seâlibî, Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf Ebû Zeyd, *Cevâhîru'l-hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Darû İhyai't-Turâsi'l-Arabi, 1997), 4/228-232.

¹¹⁶ eş-Şuarâ: 26/82-85.

¹¹⁷ en-Nahl: 16/120.

¹¹⁸ Müslim, Ebû'l-Huseyn b. Haccâc, *el-Camiu's-Sahîh* (Riyad: Dâru'l-Marife, 1998), *Munafikîyn*, 81; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 16/137.

2.5.1. Hz. İbrâhim'in Ölülerin Diriltilmesine Dair Talebi

Hz. İbrâhim'in Kur'an'da yer alan bir diğer talebi de ölülerin diriltirme keyfiyetini öğrenmeye dair isteğidir. Konuyla ilgili âyette şöyle buyurulmuştur: ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أُولَٰمُ تُؤْمِنُ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قُلُوبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ ثُغْرًا مِّمَّا تَدْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ “İbrâhim: Ey Rabbim! Bana ölülerini nasıl dirilttiğini göster” demişti. Allah: “İnanmıyor musun?” Diye sorunca; İbrâhim: Şüphesiz inanıyorum; lakin kalbimin yatışmasını istiyorum...”¹¹⁹ Bu şekilde cevap verdikten sonra Yüce Allah, ölülerini nasıl dirilttiğine dair örneği canlı bir şekilde kendisine göstermiştir.¹²⁰ İlgili ayetlerde şöyle buyurulmaktadır: “(Rabbi:) Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır. Daha sonra onları parçalayıp her tepeye onlardan bir parça bırak, sonra (onları) çağır. Koşarak sana gelecekler...”¹²¹ Bu gibi taleplerin arka planında peygamberlerin imana yönelik herhangi bir şüphelerinin olmadığı; temel amacın ise insanlara ilgili konuda ders vermek olduğu söylenebilir. Nitekim Cibril (a.s.) hadisi olarak meşhur olan ve daha önce de ön bilgi mahiyetinde yüzeysel olarak değindiğimiz rivâyette; insan suretinde gelen Cebrâil'in (a.s.), cevaplarını bildiği halde Hz. Muhammed'in ahabının yanında, kendi dinlerini daha iyi öğrenmeleri için “يَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِي عَنِ الْإِسْلَامِ” “Ey Muhammed! Bana İslâm nedir söyle,” Hz. Peygamber İslâm'ın şartlarını cevap olarak verince, “قَالَ صَدَقْتَ” “Doğru söyledin” şeklindeki dönütleri ilgili eğitim kapsamında değerlendirilebilir. Aynı şekilde iman, ihsan, kıyamet saatinin vaktini sorup gerekli cevapları aldığı her sorunun akabinde “doğru söyledin” şeklindeki onayı, soru ve cevapların arka planındaki amacın, bu bağlamda insan zihninde önceden oluşabilecek olası şüphelere dair (öncül) hazırlayıcı bir eğitim tatbikatı olduğu söylenebilir.¹²²

¹¹⁹ el-Bakara: 2/260; Ayrıca bk. İbn Kesîr, (Kahire: y.y., ts), 2/455-457.

¹²⁰ el-Bakara: 2/260; Benzer bir kıssada ölülerin nasıl diriltildiğine yönelik peygamber olduğu bilinen fakat ismi hakkında farklı rivâyetler bulunan birinin, deprem geçirmiş bir yerleşim yerinde insanların Allah tarafından tekrar nasıl diriltilebileceğine yönelik; “Allah, bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?” sorusuna karşı (Allah'ın onu) 100 yıl ölü bıraktıktan sonra tekrar kendisini diriltip, aynı zamanda yanında getirmiş olduğu (binek) eşeğinin çürümüş kemiklerini gözünün önünde canlandırıp hayat vermesiyle de hem ölülerin nasıl dirildiğine hem de (talep edilen cevabın arka planında) insanlara ders verildiğini ifade etmek mümkündür. (el-Bakara 2/259; Ateş, Süleyman, Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982), 308-312.

¹²¹ el-Bakara: 2/260.

¹²² Buhârî, İman, 37; Tefsirlerde Hz. İbrâhim'in bu talebinin arka planında neler olabileceği ile ilgili ayrıca Bakara 2/258 de geçen ﴿إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ لِّي ذُرِّيَّةً نَّافِلَةً لِّي﴾ “İbrâhim'in rabbi hakkında (onunla) tartışanı görmedin mi?...”; ﴿قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ لِّي ذُرِّيَّةً نَّافِلَةً لِّي﴾ “İbrâhim dedi ki: Rabbim hayat veren ve öldüren” şeklindeki Nemrut ile yapılan (tartışma) diyalog sonucuyla da ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte İbrâhim'in (a.s.) ‘Halil/dost’ olarak seçilmiş olmasının ilk emaresi olan (duasıyla) ölülerini diriltilebileceğine dair yetki) ölüyü diriltmenin nasıl olabileceğini öğrenmeye yönelik görüşler de mevcuttur. (Diğer rivâyetler için bk. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 7/35-45)

2.6. Hz. Yûnus'un (Tövbesi) Af Talebi

Hz. Yûnus, (a.s.) halkı putperest olan Ninova halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Hz. Ali'den rivayet edilen habere göre otuzlu yaşlarda iken kendisine peygamberlik vazifesi verilmiştir. Hz. Yûnus'un otuz üç yıla yakın tebliğ görevinde kendisine sadece iki kişi iman etmiştir. Ümidini bu konuda kavminden kesince onlara beddua etmiş lakin bu konuda acele ettiği haber verilmiştir. Beddua ettiği vakitten sonra kırk gün daha tebliğ görevi yapması kendisine emredilir.¹²³ Hz. Yûnus, otuz üç yıllık tebliğ görevinde davet, uyarı ve çabalarına aldırış etmeyen halkını takındıkları küfürden dolayı azap ile tehdit etmesine rağmen kendilerine inmesi beklenen azabın gelmemesi üzerine öfkelenerek tepki maksatlı görev yerini terk etmiştir.¹²⁴ Görev bölgesinden uzaklaşmak üzere çıktığı yolculuk sırasında bir gemiye binmiştir. Seyir halindeki geminin kendi yükünü taşıyamayacak kadar ağır olduğu anlaşıncı, yolculardan kur'a yöntemiyle tasfiye kararı alınmıştır. Her defasında tekrar edilen kur'a sonunda Hz. Yûnus gemiden suya atılmıştır. Suda iken büyük bir balığın onu yutmasıyla cezalandırıldığını düşününce pişmanlığını dile getirip tövbe ve istiğfar talebinde bulunmuştur. Süreçle ilgili âyetlerde şöyle buyurulmuştur: ﴿وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ “Doğrusu Yunus da elçilerden/peygamberlerden biriydi.” ﴿إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلِّ الْمَشْحُونِ﴾ “Hani o, sahibinden kaçmış bir köle gibi, Rabbinden izinsiz bir şekilde görev yerinden ve dolu bir gemiye kendini atmıştı.” ﴿فَسَاهَمَ﴾ “Sonra yolcular arsında kur'a çekildi; Yûnus kur'ayı kaybederek denize atıldı.” ﴿فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ﴾ “Onu büyük bir balık yutuverdi; bu süreçte Yunus, pişmanlık duyarak kendisini kınayıp duruyordu.”¹²⁵

Hz. Yûnus'un yaptıklarından dolayı pişman olup af talebinde bulunduğu aynı şekilde âyetle haber verilmiştir.¹²⁶ ﴿وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاصِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ﴾ “Zünnûn'u da (Yûnus) zikret! Hani öfkeli bir halde geçip gitmiş, kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Sonunda karanlıklar içinde, “Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!” diyerek yalvardı.”¹²⁷ Yüce Allah, Yûnus'un (a.s.) duasını kabul ederken, öte tarafta kendisinin Yüce Allah'ı tesbih etmesinden kaynaklı artılarına da işaret buyurmaktadır: ﴿فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسْتَجِيبِينَ﴾ “Eğer (Allah'ı

¹²³ Hz. Yûnus hakkında daha fazla bk. Kahraman, Ömer Faruk, “Yûnus”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013), 43/597-599.

¹²⁴ Tepki ile ilgili rivâyet edilen diğer sebepler için bk. Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Tefsîr*, 2007/3/695-699; Özsoy, Ömer; Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'an-Sistematik Kur'an Fihristi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2005), 793.

¹²⁵ es-Saffât: 37/139-142.

¹²⁶ es-Saffât: 37/139-148.

¹²⁷ el-Enbiyâ: 21/87; ayrıca bk. Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, Çev: Zakir Kadiri Ugan, Ahmet Temir, 1-5 (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991), 3/925-932.

çokça zikredip) tesbih edenlerden olmasa idi;” ﴿الْبَيْتَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ “(Onu yutan) balığın karnında kıyamete kadar kalırdı (Onun mezarı orası olurdu).”¹²⁸ Bu durumda haberi verilen olayın sonucuyla ilişkili olarak, arka planda insanın ferahlık zamanında Allah’ı unutmaması, murakabe altında olduğu bilinciyle O’nu zikretmesi, hatasını fark edip tekrar ona yönelmesinin kişiyi her türlü darlıktan kurtaracağına işaret etmektedir. Aksi durumda Allah’ı dünyada unutanların kıyamette kendilerinin de unutulacağı haber verilmiştir.¹²⁹

Hiz. Yûnus’un kendisinin bile tasvip etmediğı bu davranışının ardında yaptığı af talebinin arka planına dair anlık öfkenin kişiyi zarara uğratacağının hatırlatması olarak da anlaşılmaktadır. Nitekim hadisler de anlık öfkeye yönelik tedbirli olmak için de uyarılar yapılmıştır. “إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى” “Gerçek sabır musibetin gerçekleştirildiğı ilk anda gösterilen tavırdır”¹³⁰ Hadislerde geçen bu ve benzeri konularda sergilenen veya tavsiye edilen tepkimenin Hiz. Yûnus’un kavmi ile yıllarca süren mücadelesinin musibet/sabır bağlamında ilk anı ile ilişkisi yok gibi görünse de peygamber açısından görevden uzaklaşmak, musibet-sabır bağlamında değerlendirilebilir. Buna göre insanlığı irşat bağlamında kendisine vazife tevdi edilmiş her insana, bu kıssanın arka planında verilmek istenen mesajlardan dersler çıkartması gerektiğinin işaretleri verilmiştir.¹³¹

2.7. Hiz. Yûsuf’un İffet Mücadelesinde, Allah’a Sığınması ve Zindanı Tercihi

Hiz. Yûsuf, kıssası Tevrât ve Kur’ân’da ayrıntılı biçimde anlatılan Hiz. İbrâhim’in torunu olan Hiz. Ya’kûb’un (a.s.) oğludur.¹³² Kardeşlerinin kendisine haset edip önce öldürmeyi düşündükleri fakat daha sonra köle olarak sattıkları Hiz. Yûsuf, (a.s.) Mısır Azizi tarafından eşine hediye edilmek üzere satın alınmıştır. Zamanla büyüüp gençlik dönemine ulaşınca, hizmetinde bulunduğu Mısır Azizi’nin hanımı kendisine âşık olmuştur. Kadın, Hiz. Yûsuf’u (a.s.) türlü tuzak ve entrikalarla zinaya zorlamıştır. Bu konuda ayette şöyle buyurulmuştur: ﴿وَرَاودَتْهُ الْآتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ﴾ “Evinde bulunduğu kadın, onunla olmak istedi. Kapıları iyice kapattı/kilitledi ve “haydi gel dedi” Haberi verilen bu ifadelerle kendisi harama zorlanmak istendi ise de onun bu duruma karşı dirayetle karşılık verdiği yine ayetlerde belirtilmiştir: ﴿قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾ “Hâşâ, Allah’a sığınırım! Kocan/eşin

¹²⁸ es-Saffât: 37/143-144; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 26/165.

¹²⁹ Tâhâ, 20/126.

¹³⁰ Buhârî, *Cenaiz*, 31.

¹³¹ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 26/163-165; İrşad konusunda nasıl davranılması gerektiğı hakkında bk.Âl-i İmrân, 3/104.

¹³² Hiz. Yûsuf hakkında daha fazla bilgi için bk. Kahraman, Ömer Faruk, “Yûsuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013), 44/1-5.

*benim bana iyilik edip (iyi davranıp) evini açtı. Gerçek şu ki zalimler iflahla erişmez” dedi.”*¹³³ Hz. Yûsuf’un bu çirkin fiilden çekinip Allah’a sığınmasının arka planında Yüce Allah korkusu ile ihsan bilincinin olduğu görülmektedir.¹³⁴ Bu konuda Mısır Azizi’nin iyiliklerinden bahsedilmiş olması, (ona göstermesi gereken bir minnet borcu varmış gibi görünse de) Hz. Yûsuf’un Allah’a sığınma vurgusunun önünde kabul edilmemelidir. Tabiidir ki kendisine yakışan şekliyle efendisine ihanet etmeyeceğini ifade etmesi ifa edilen görevlere emanet bilinciyle yaklaşılması gerektiğini göstermiştir. Çünkü ihanet zulüm kapsamında; zalimlerin ise iflah olmayacağı aynı zamanda belirtilmiştir.¹³⁵

Hz. Yûsuf’un bu olayda Allah’a sığınarak zinaya bulaşmaması, süreci dünya veya maddi âlem boyutuyla kendi aleyhinde baskı ve propagandaya evirmiştir. Kötü fiile zorlanmak üzere kendisine sergilenen tutum ve baskılara karşı çıkarak bir çıkış yolu aramıştır. Halini Yüce Allah’a arz ettiği ayette şöyle buyurulmuştur: *﴿قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾* *“(Yûsuf,) Rabbim! Zindan benim için bunların benden istediklerinden daha sevimlidir/iyidir. Şâyet bana kurdukları tuzağı boşa çıkamazsan, (korkarım ki) onlara meyletmek zorunda kalır ve cahillerden olurum.”*¹³⁶ Hz. Yûsuf’un bu taleple Yüce Allah’a sığınmasının arka planında gençliğine, fiziksel özellik-güzelliğine; ortamın durumuna bakmadan nefis taşıyan bir varlık olmasına rağmen arzularını frenlemesi, sıradan insanların benzer tuzaklara karşı nasıl davranabileceklerini göstermiştir. Nitekim evrensel çapta erkek mü’minlerden talep edilen şekli de budur: *“Mü’min (erkek)lere söyle: "Gözlerini (kendilerine bakılması haram olan kadınları ve ahlâksız yayınları seyretmekten) kaçındırsınlar ve ırzlarını korusunlar. Bu onlar için daha temiz (ve hayırlı) olandır.”*¹³⁷ Hz. Yûsuf’un bu tutumu, manevi değerlerine sahip çıkıp imanının gücüyle iffet ve ahlakını koruyabilen bir genç profilini ortaya koyup arka planda gençlere manevi bir eğitimin yansımaları olarak da değerlendirilmelidir.¹³⁸ Zira O, bu konuda kendisini haramdan korumakla birlikte çevresindeki herkesi de korumuş oldu. Nitekim zinaya yeltense idi günah vuku bulur, söz konusu haram fiil için istekte bulunan kadın (kendisi ısrarcı olduğu halde) çok daha fazla olumsuz etkilenir, en nihayetinde muhtemel yargı sürecinin sonucunda Hz. Yûsuf’un (a.s.) ölümüyle ya da ömür boyu zindan ve işkenceyle biten bir netice ortaya çıkardı. Tüm Bunlarla birlikte babasının hasreti, kavminin Filistin bölgesindeki kılığa dair ve diğer

¹³³ Yûsuf 12/23.

¹³⁴ ‘İhsan’ ile ilgili bk. Buhâri, *İman*, 37.

¹³⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 12/238.

¹³⁶ Yûsuf: 12/33; Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 26/115-120.

¹³⁷ Nûr: 24/64.

¹³⁸ Karaman, Hayreddin vd. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, 230.

sıkıntıları, Mısır ve çevresinin kıtlık dönemi ile putperestlikten temizlenmesi, dahası soyundan gelecek olan diğer peygamberlerin durumu gibi birçok etken bu varsayımdan olumsuz etkilenecekti. Sonuç olarak, ilgili ayetlerin arka planında verildiğini düşündüğümüz mesajlarda ‘erkek, harama bulaşmadığı takdirde toplumun tüm kesimleri iffet yönüyle selamette kalacaktır’ demek mümkündür.

2.8. Hz. Eyyûb’un Halini Allah’a Arzı ve Sabır İmtihanı

Hz. Eyyûb, Kurân’da kendisine vahiy verilip hidayete erdirildiği haberi verilmekle birlikte,¹³⁹ geçirdiği hastalık sürecine dair sergilediği sabır ve tahammülüyle bilinen bir peygamberdir.¹⁴⁰ Peygamberlere ait birçok güzel hasletin örneklendirildiği kıssalardan biri de Eyyûb’un (a.s.) bahsinin geçtiği âyetlerdir. Hz. Eyyûb, ailesi geniş aynı zamanda maddi yönüyle varlıklı biriydi. Yaşadıkları ev üzerlerine yıkılınca, çocuklarının çoğu vefat etmiş, zamanla malı ve mülkü de elinden gitmişti. Bu süreçte kendisine on yıldan fazla süreyle musallat olan ağır bir hastalıkla da imtihan edilmiştir. Olumsuzluk yönüyle imtihanın zorluğuna rağmen o, halinden hiçbir şekilde şikâyetçi olmamıştır. Bu durum karşısında teslimiyeti tam hakkıyla ortaya koyarak, Allah’tan gelen takdiri gidişatına bırakmıştır. Ancak aradan yıllar geçtikten sonra eşinin ricası üzerine halini sadece Yüce Allah’a, ayetlerde geçen şu ifade ile arz etmiştir:¹⁴¹ ﴿وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَيُّ مَسْكَنٍ هَٰذَا الَّذِي كُنَّا فِيهِ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾ “*Ve Eyyûb’u da an! Hani rabbine “Başıma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en merhametlisisin” diye niyaz etmişti.*” Dile getirmiş olduğu bu arzına karşılık âyetin devamında; ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَمِمَّا يَشْكُرُونَ﴾ “*Tarafımızdan bir rahmet olarak kulluk edenler için örnek olarak anılacak duasını kabul ettik; kendisine musallat olan dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik; ona ailesinden vefat edenlerin yanı sıra (ölünün bizatihi şahısları değil¹⁴²) misliyle bir o kadar daha verdik.*” şeklinde buyurularak, sabrına karşılık mükafata dair kendisine bahşedilen ikramdan haber verilmiştir.¹⁴³

Kur’ân-ı Kerîm’de insanların maddî ve manevî yapılarıyla ilgili birçok zaafılarından bahsedilmiştir. Bu duruma işaret eden âyeti kerimelerde insan yapısına yönelik şöyle

¹³⁹ en-Nisâ: 4/163; el-En’âm: 6/84.

¹⁴⁰ Hz. Eyyûb hakkında daha fazla bilgi için bk. Kahraman, Ömer Faruk, “Eyyûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995), 12/16-17.

¹⁴¹ Beydâvî, Nasıruddin Ebû Said Abdullah b. Amr. b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl* (Beyrut: Dâru ihya it-Turesi’l-Arabî, ts), 4/58.

¹⁴² Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Mektebetü’l-âdâb, 1991), 7/57,58; Karaman, Hayreddin vd. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, 3/695-697.

¹⁴³ el-Enbiyâ: 21/83; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 1981:22/204-206.

buyurulmuştur: “Zayıf yaratılmıştır”;¹⁴⁴ çok zalim ve cahildir”;¹⁴⁵ “aceleci (bir tabiatta) yaratılmıştır.”¹⁴⁶ Bu ve benzeri zayıf noktalar arasında şu da eklenmiştir ki Hz. Eyyûb’un hastalık ve musibete karşı takındığı tavırla sıradan insanın takındığı tavrı ayırtırmaktadır: ﴿إِذَا﴾¹⁴⁷ “Kendisine musibet/kötülük dokununca sızlanır, feryat eder.”¹⁴⁷ Bu bağlamda peygamberlerin insan vasfıyla düştükleri bu gibi olumsuz hallerde sabır ve kanaat gibi yönlerde diğer insanlardan ayrı özelliklere sahip olduklarını yine kendilerini övgüyle zikreden ayetlerden anlamak mümkündür. İlgili âyetlerden bazısı şöyledir: ﴿...إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾ “...Gerçekten biz onu sıkıntılara karşı sabırlı bulduk. “O ne güzel bir kuldu. Doğrusu o, tam bir teslimiyet ve samimiyetle sürekli Allah’a yönelir dururdu;”¹⁴⁸ ﴿وَإِذْ ذَاكَ دَاوُدَ دَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾ “...Kulumuz Dâvûd’u da an/hatırla, nitekim o (her durumda Allah’a) yönelen biriydi;”¹⁴⁹ ﴿وَإِذْ ذَاكَ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا﴾ “Kitapta Mûsâ’yı da an; şüphesiz o, ihlaslı ve kendisi şeriatla gönderilmiş bir peygamberdi.”¹⁵⁰ Bu konuda verilmek istenen mesajların arka planında sabır ve tevekkül ön plana çıkmaktadır. Nitekim sabır yönüyle olduğu gibi her konuda örnek alınmaları gerektiğini özetleyen âyetlerden biri şöyledir: ﴿لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةً لِّأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ “Ant olsun ki onların kıssalarında akıl ve dirâyet sahiplerine çıkarılacak ibretler vardır.”¹⁵¹ Peygamber kıssalarında ibretlerin varlığı, bu minvalde Hz. Eyyûb’un hastalıkla imtihanın arka planında insanlığa önemli mesajlar barındırmaktadır. Zira peygamberlik sıfatına sahip olmayan birinin hastalık veya çeşitli sıkıntılar karşısında takınabileceği olası isyan ya da “peygamber hastalanmadı ki, sıkıntı çekmedi ki bu durumumdan anlasın” gibi söylemlere vahiy temelli örnekler verilerek, doğru hareket etmenin formülü sunulmuştur. Aynı zamanda kıssanın arka planında; zorluklara karşı gerçek bir teslimiyet göstergesi olarak, arzuladıkları bir netice çıksa da çıkmasa da sonucunu kabullenmeyi; kendi iradeleriyle sorumlulukları uhdesinde yapılması gerekenleri yapıp akabinde gerekli tedbirleri almak ve çıkan sonuca ‘kader’ olarak bakmaları gerektiğine dair mesajlar verilmektedir.¹⁵²

¹⁴⁴ en-Nisâ: 4/28.

¹⁴⁵ el-Ahzâb: 33/72; İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz* (Beyrut: Darû'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 4/401-402.

¹⁴⁶ el-Enbiyâ: 21/37.

¹⁴⁷ el-Meâric: 70/20.

¹⁴⁸ Sâd: 38/44.

¹⁴⁹ Sâd: 38/17.

¹⁵⁰ Meryem: 19/51;54;56; İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdusselam Abdû's-Şafi Muhammed (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 4/20-23.

¹⁵¹ Yûsuf: 12/111.

¹⁵² Körükçü, Saliha, *Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamberlerin Örnek Tevekkül Anlayışları* (Niğde: Niğde Üniversitesi Dergisi, 2022), 96-97.

2.9. Hz. İsa'nın Mucize Talebi

Hz. İsa, “ülû'l-azm” olarak isimlendirilen resullerin en büyükleri olan beş peygamberden biridir. On beş sûrede doksan üç âyette ismi veya bir sıfatı ile zikredilmekte, ağırlıklı olarak Âl-i İmrân, Mâide ve Meryem sûrelerinde doğumunun müjdelenmesi, dünyaya gelişi, tebliği, mucizeleri, dünyevî hayatının sonu ve Allah katına yükseltilişiyle ilgili olarak bilgi verilmektedir.¹⁵³

İsrâiloğulları'nın iman boyutuyla yanlış itikadi tutumları ve bu yönde peygamberlere yönelik şüphe ile onlarla inatlaşmanın tezahür eden örneklerinden biri de kavminin iman etmek için Hz. İsa'ya şart koştukları ve Rabbi tarafından üzerinde çeşitli yiyeceklerin olduğu (‘Maide’ olarak isimlendirilen) bir sofranın indirilmesini talep etmeleridir. Buna gerekçe olarak da kalplerinin mutmain olmasını istemeleridir. İlgili âyetlerde şöyle buyurulmuştur: “*Havariler “Ey Meryem’in oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofranın indirebilir mi? diye sormuşlardı. O şöyle cevap verdi: Eğer Allah’a iman etmiş iseniz O’ndan sakınınız; Onlar ise: Biz ondan yemek istiyoruz, kalplerimiz de mutmain olsun, (aynı zamanda) bize (peygamberliğin hususunda) doğru söylediğini bilelim ve buna şahitlik edelim. dediler; Meryem’in oğlu İsa şöyle niyazda bulundu: Allah’ım! Ey Rabbimiz! Bize gökten öyle bir sofranın indir ki ilk gelenimize son gelenimize kadar hepimize bir bayram/şölen ve senden bir işaret olsun. Bizi rızıklandır, sen rızık verenlerin en hayırlısıdır.”*¹⁵⁴ Sofranın indirilip indirilmediği yönündeki rivâyetler farklı olsa da ¹⁵⁵ yapılan bu talebin arka planında ne olduğu ile ilgili söylenmesi gerekenlerin başında itikat ve bu konuda olası şirk içerikli düşüncelere karşı tedbir ihtiva etmesidir. Zira Mâide ile ilgili âyetlerin hemen akabinde “*Allah: Ey Meryem’in oğlu İsa! İnsanlara, “Beni ve anamı, Allah’ın dışında iki tanrı edinin” diye sen mi söyledin, buyurunca o, “Hâşâ! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek haddim değil (bana yakışmaz). Zaten böyle bir şey söyleseydim şüphesiz bundan haberdar olurdun. İçimdekileri bilirsin, hâlbuki ben senin zatında olanı bilemem. Gizli olan şeyleri yalnızca sen bilirsin”* şeklinde ahirette bu minvalde kendisine sorulacak soruların yine arka planında Hz. İsa'yı insan olarak tanınması gerektiğidir.¹⁵⁶ Nitekim Hz. İsa, sofranın gökten indirilmesi hadisesi ile kendisine verilen diğer mucizelere şahit olan kavmini büyük bir etki altına almıştır. Bu durumun sonucu Hz. İsa ve annesi Hz. Meryem'i

¹⁵³ Hz. İsa hakkında daha fazla bilgi için bk. Kahraman, Ömer Faruk, “İsa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 22/465-472.

¹⁵⁴ el-Mâide: 5/112-114.

¹⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Koçyiğit Hikmet, *Mâide Âyetleri Üzerine Bir İnceleme* (Erzurum: Erzurum Kültür Eğitim Vakfı, TDV Kütüphanesi, 2011), 93.

¹⁵⁶ el-Mâide: 5/116; Bakkal, Ali, *Hz. İsa'ya Atfedilen Mucizelerin Olağanüstülük Açısından Tahlili* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 45, 2020), 66-82.

ilahlaştırmaya kadar götürdüğü bir önceki paragrafta verilen âyet mealinden anlaşılmaktadır. Hâlbuki Hz. Îsâ ve diğer peygamberlerin tamamının gösterdikleri mucizelerin kendi irade ve kudretleriyle meydana gelmediği bilinmektedir.¹⁵⁷ Buna göre Hz. Îsâ'nın gökten bir sofrayı indirmesi için Yüce Allah'a yakarmış olması, Hz. Îsâ'yı ilahlaştıracak kadar gaflete düşenlerin düşüncelerini direkt boşa çıkartmıştır. Nitekim peygamberin oluşmasını talep ettiği her mucize, Allah'ın sonsuz kudretine; Îsâ (a.s.) dâhil tüm peygamberlerin insan ve kul olduğuna delalet etmektedir.¹⁵⁸

Mâide kıssasında anlatılan gelişmeler ve süreç içerisinde insanın hayal dünyasında gökten süzülerek inen bir sofranın tasavvuru ön plana çıksa da aynı âyette evrensel boyutta göz ardı edilmemesi gereken “*Bizi rızıklandır, sen rızık verenlerin en hayırlısı*” ifadesidir.¹⁵⁹ Hz. Îsâ'nın dilinden dökülen bu dua, kendisini Yüce Allah karşısında ne kadar muhtaç olduğunu gösterirken, Kur'ân âyetlerinin her birinin arka planında kıyamete kadar araştırılması gereken derin hikmetlerin görülmesine dair işaretler de barındırmaktadır. Mâide ve ilgili talebin (kuvvetle muhtemel) arkasındaki hikmetlerden birinin de yüzeysel olarak görülen çeşit çeşit rızık ve ilgili nimetlerin muazzam merkezinin Yüce Allah oluşu ve Allah'ın ‘Rezzak’ sıfatının dikkatlere çekilmesinin halidir.

2.10. Tâlût ve Câlût Kıssasında Komutan Talebi

Tâlût, kendi döneminde yaşayan bir peygamberin talebine karşılık Yüce Allah tarafından Câlût ile savaşmak üzere İsrâiloğulları'na kral olarak görevlendirilmiştir.¹⁶⁰

Kur'ân'da ismi geçen peygamberler üzerinden kıssalar yoluyla evrensel mesajlar sunulurken, bazen de ismi geçmeyenler üzerinden de örnekler verildiği görülmektedir. Hz. Mûsâ'dan sonra kavmin ileri gelenleri İsrâiloğulları'na gönderilen peygamberden kendilerine Allah yolunda savaşmak üzere bir komutan göndermesi için Yüce Allah'a dua etmesini istemişlerdir.¹⁶¹ İlgili ayette şöyle buyurulmaktadır: “*Mûsâ'dan sonra İsrâiloğulları'nın ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerinden birine “Bizlere bir hükümdar gönder/tayin et de Allah yolunda savaşalım dediklerinde...”*”¹⁶² Bu şekilde peygamberlerinin dile getirmesini

¹⁵⁷ el-En'âm: 6/165.

¹⁵⁸ Daha fazla bilgi için bk. Avcı, Betül, *Hristiyanlıkta ve Kur'ân Tefsirinde Hz. Îsâ'nın Mucizeleri*, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254372>

¹⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l- Kur'âni'l-Azîm*, 5/419.

¹⁶⁰ Tâlût hakkında daha fazla bilgi için bk. Kurt, Ali Osman, “Tâlût”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 39/552-553.

¹⁶¹ Söz konusu peygamberin Hz. Mûsâ'dan sonra onun yerine peygamber olarak görevlendirilen Yuşa' b. Nûn ya da Samuel olduğu yönünde rivâyetler vardır. Bk. el-Begavî, Muhyî's-Sünne Ebi Muhammed'il-Hüseyn ibn Mes'ud, *Meâlimü't-Tenzîl* (Riyad: Daru't-Tıybe, h. 1409), 1/295.

¹⁶² el-Bakara: 2/246.

istedikleri duaya yine âyeti kerimeyle cevap verilmiştir: “Peygamberleri onlara “Allah size Tâlût’u hükümdar olarak gönderdi” dedi. Biz hükümdarlığa ondan daha layık ve servet açısından bir zenginlik verilmiş iken onun üzerimize hükümdarlığı nasıl olabilir. dediler. Peygamber: “Allah onu sizin için seçti/tayin etti, kendisini ilim ve beden yönüyle (sizden) daha güçlü kıldı” dedi. Allah mülkünü dilediğine verir ve Allah (zat ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilir.”¹⁶³ Tâlût’un hükümdar olarak gönderilmesi, tıpkı Hz. Muhammed örneğinde olduğu gibi dönemin kavmi tarafından bekledikleri aileden yani kendi kabilelerinden gelmeyişi hazmedilemedi. Tâlût’un uzun boylu, zeki ve güçlü bir halk çocuğu olması, onların nazarında zengin olmayışından ya da kendi kabilelerinden gelmeyişinden daha önemsizdi. Zira inat ve itiraz İsrâiloğulları’nın gelenekselleşen hallerindendir. Kıssanın talep, cevap ve itirazların arka planına yönelik verilen öncelikli mesajların mülk ve iktidarın Allah’a ait olduğudur. Zira kullar burada iktidarı, kralı en yetkiliden yani Yüce Allah’tan talep etmektedir. Buna göre kıssanın arka planında verilmek istenen mesajlarda, kulların sahip oldukları servetin; iktidar ve yetkinin kaynağının Yüce Allah’ta olduğuna dair insan zihninde bir hatırlatma dürtüsü ve itaat bilinci oluşturmak olduğu görülmektedir. Peygamberin talebine karşılık verilen bu örnekte, herhangi bir göreve liyakat için maddi zenginliğin ölçüt olmadığını; ilim ve cisimdeki üstünlüğün daha hayırlı olduğunu talep ve sonucun arka planına bakılarak söylemek mümkündür.¹⁶⁴

SONUÇ

Temsili olarak verilen örneklerin tamamında peygamberlerin insan olduğunu, onların da normal kullar gibi günlük hayatta sıkıntılar yaşayabildiklerini göstermiştir. İnsanların içinden seçilmiş olmaları, Yüce Allah’ın emir ve yasaklarına dair talimatları tebliğ ederken, muhatap oldukları kavimlerin hesap gününde olası “Peygamberler insanüstü varlıklardır; onlara tanınan ayrıcalık sayesinde ibadetlerde yorulmamış, hastalanmamış, sıkıntı çekmemişlerdir. İşte bu sayede nefislerini kontrol altına alabilmişlerdir. Dolayısıyla biz onların davetine uyamayız” gibi bahanelerinin önünü kapattığı anlaşılmıştır. Bu tedbir ile çıkan sonucun aynı zamanda evrensel bir ilahi adalet göstergesi olduğunu da ortaya koymuştur.

Peygamberlerin Allah’tan bir şey talep ederken, ilgili talebe bazen olumlu bazen olumsuz bazen de şartlı karşılık bulduğu anlaşılmıştır. Bu durum, peygamberlere ait yetkinin sınırlarını ortaya koymaktadır. Yani peygamberlerin yapmış oldukları taleplerin tümüne olumlu karşılık verilmemiş olması, insanların onları tanrılaştırma olasılığının önünü kapatmıştır. Buna göre

¹⁶³ el-Bakara: 2/247.

¹⁶⁴ el-Bakara: 2/251.

peygamber dua ve taleplerinin arka planında, Allah'ın tek ilah ve sonsuz kudret sahibi olduğunun mesajlarının olduğu sonucunu da ortaya koymaktadır.

Peygamberlerin Kur'ân'da yer alan bazı dua ve taleplerinin kendi dönemlerindeki insanlara rehberlik yapmak üzere olduğu gibi evrensel çaplı bir eğitim metodu olduğu da anlaşılmıştır. Hz. İbrâhim'in ölümlerinin nasıl diriltilebileceğine dair sorunun aslında itikadi bir düşünceyle sormadığı, Hz. İbrâhim'in zalim hükümdar Nemrut'la yapmış olduğu tartışma sonucunda (el-Bakara 2/258) kullanmış olduğu ifadelerden anlaşılmıştır.

Hz. İsa'nın 'Maide' ile ilgili kıssada havarilerin kendisinden yapmış oldukları talep sonucunda meydana gelebilecek olası şirkin önüne geçilmesine yönelik tedbir mahiyetli eğitim/ders olduğu anlaşılmıştır. Allah'ın ona Hz. Meryem ile birlikte insanların her ikisini tanrı edinme talimatını Hz. İsa'nın verip vermediğine dair soruya yine Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'de "Ne Hz. İsa'nın ne de mukarrabun meleklerin Allah'ın kulu olmaktan geri durmayacağını" ifade buyurması (en-Nisâ 4/172), aynı zamanda peygamberlerin böyle bir şeye yeltenmediğini ortaya koymuştur.

Peygamberlerin elçilik sıfatlarıyla birlikte kulluk sıfatını da taşımalarından dolayı sosyal hayatta karşılaştıkları birtakım olaylardan etkilenerek, olumlu-olumsuz farklılıklar gösteren duygular yaşayabildikleri anlaşılmıştır. Bu sebeple hayatlarında kimi zaman öfke, aceleci davranma; kimi zaman da sakin, duygusal, sabırlı gibi tutum sergilemişlerdir. Böylece duygularını duaya ya da bedduaya yansıttıkları görülmüştür. Aslında kendilerine tevdi edilen elçilik görevi sırasında karşılaştıkları sorunlarla şahsiyetlerini ilgilendiren olumsuzluklardan ziyade, tebliğ vazifesi üzerinde yoğunlaştıkları bilinen bir gerçektir. Buna göre Allah'tan yapması için kendisine arz ettikleri taleplerin tamamının arka planında tevhit inancının tüm dünyada hâkim olması düşüncesi; küfrün ve zulmün yok edilmesinin amaçlandığı görülmüştür.

Peygamberlerin zenginlik, evlat, mal, mülk, ilim ve daha sayamadığımız çeşitli konularda ne kadar talepleri varsa, Allah'ın yeryüzünde insana yüklediği halifelik görevinin sağlıklı bir şekilde ifa edilebilmesi için olduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Peygamberlerin inkârcıların aleyhinde yaptıkları ve olumsuz gibi düşünülen bedduaların ise bu bağlamda küfür ve zulmün bitirilmesine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Yani peygamberlerin talep ve dualarının kendi nefisleri için olmadığı gibi beddualarının da kendi nefisleri için olmadığı anlaşılmıştır. Zira onların hiçbir zaman yaşadıkları duyguların esiri olmadıkları bilinen bir gerçektir.

Çalışmada ele alınan talep, dua ve beddualar ayrıntılarıyla uzunca verilemediyse de arka planda insanlığın tevhit inancıyla tanışmasını sağlamayı hedeflemekle birlikte, iki dünya saadetine rehber; şirk, zulüm ve kötülüklerin sonlanması için ise uyarıcı oldukları görülmüştür.

KAYNAKÇA

Abdulkaki M. Fuad. Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ân. Kahire: Darû'l-Hadis, 1988.

Akdemir, Fırat. Kur'ân Bağlamında Peygamberlerin Sıfatları. Düzce: Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8/1, ts.

Ateş, Süleyman. Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.

Avcı, Betül. Hristiyanlıkta ve Kur'ân Tefsirinde Hz. İsa'nın Mucizeleri. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254372>

Aydın, Hayati. Kur'an'da İnsan Psikolojisi. İstanbul: Timaş Yayınları, 2002.

Bakkal, Ali. Hz. İsa'ya Atfedilen Mucizelerin Olağanüstülük Açısından Tahlili. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 45, 2020.

Begavî, Muhyî's-Sünne Ebi Muhammed'il-Hüseyn b. Mes'ud. Meâlimü't-Tenzîl. Riyad: Darû't-Tıybe, h. 1409.

Beydâvî, Nasıruddîn Ebu Said Abdullah b. Amr. b. Muhammed eş-Şîrâzî. Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl. Beyrut: Darû ihya it-Turesi'l-Arabî, ts.

Buhârî, Muhammed b. İsmail. el-Câmi'u-s-Sahîh. Beyrut: Darû İbn Kesîr, ts.

Çelebi, İlyas. "Hızır". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998.

Fayda, Mustafa. "Muhammed". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020.

Ebussuûd, bin Muhammed. Tefsîru Ebis-Suûd/İrşadü Akli's-Selim ila Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm. Riyad: Mektebetü Riyadi'l-Hadis, h. 900.

Ebû Hayyân, Muhammed bin Yûsuf el-Endelûsî. el-Bahrü'l-Muhît. Beyrut: Darû'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993.

Erkal, Mustafa. Sosyoloji. İstanbul: Der Yayınları, 2009.

Gül, Ahmet. Su Kültü ve Tufan. Şırnak: Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu (27 Eylül), 2013.

Günay, Tümer. Çeşitli Yönleriyle Din. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1986.

Harman, Ömer Faruk. “Mûsâ”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020.

Harman, Ömer Faruk. “Nûh”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007.

Hökelekli, Hayati. Psikolojiye Giriş. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2008.

İbn Atiyye. el-Endelüsî. el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz. thk. Abdusselâm Abdu's-Şafi Muhammed, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001.

İbnü'l-Cevzî, Ebu Ferac Cemalüddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr. Mektebet'l-İslâmi, Beyrut, ts.

İbn Kesîr, Ebu'l- Fida İsmâil b. Ömer. Tefsîru'l- Kur'âni'l-Azîm. Kahire: Müessesetü Kurtuba, ts.

İlhan, Mehmet. Kuran'da Peygamberlerin Görev ve Özellikleri. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13/3, 2015.

İman bint Aburrahman Mahmûd Mağribî. Hz. Mûsâ ve Hızır (as) Kıssası: İsrailiyyat Rivâyetlerine Karşı Eleştirel Bir Yaklaşım. Çev: Mustafa Şentürk, Amasya: Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı 5, ts.

Kalaç, Habip. Kur'an'a Göre Müşriklerin Ulu'l-Azm Peygamberlerden Talepleri. Şırnak: Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Kaplan, Mehmet Faruk. Kur'an'da Peygamberlerin Allah'tan Talepleri. Şırnak: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Karaman, Hayreddin, vd. Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Köksal, M. Asım. Peygamberler Tarihi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Körükçü, Saliha. Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamberlerin Örnek Tevekkül Anlayışları. Niğde: Niğde Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1/65, 2022.

Kurt, Ali Osman. “Tâlût”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.

Kuzgun, Şaban, “Hâcer”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996.

Lings, Martin (Ebu Bekir Siraceddin). Hz. Muhammed’in Hayatı. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

Müslim, Ebu’l-Huseyn b. Haccâc. el-Câm’iu’s-Sahîh. Riyad: Darû’l-Marife, 1998.

Özsoy, Ömer-Güler İlhami. Konularına Göre Kur’an (Sistematik Kur’an Fihristi). Ankara: Fecr Yayınları, 2005.

Parladır, Selahaddin. “Dua”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994.

Râzî, Ebu Abdullah Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. Mefatihu’l-Ğayb. Beyrut: Daru’l-Fikr, 1981.

Rıza, M. Reşid. Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Hakîm (Tefsiru’l-Menâr). Kahire: Yayın y.y., 1947.

Sâbûni, Muhammed Ali. en-Nübüvvetü ve’l-Enbiyâ. Beyrut: Darû’l-Kalem, 1989.

Seâlibî, Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf Ebu Zeyd. Cevâhîru’l-hîsân fî Tefsiri’l-Kur’ân. Beyrut: Darû İhyai’t-Turasi’l-Arabî, 1997.

Soysaldı, Mehmet. Kur’ân’ın Getirdiği Evrensel Prensipler. Elazığ: Fırat Üniversitesi Dergisi, 2/3, 2007.

Sönmez, Vecihi. Hz. İbrahim’in Tabi Olduğu Hak Din ve Tevhidi İspat Metodu. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi İslami Araştırmalar Dergisi, 27/1, 2016.

Süyûti, Celaledîn. ed-Dürrü’l-mensûr fî’t-tefsîr bi’l-me’sûr. Kahire: Mektebetü Diraseti’l-İslâmiyye, 2003.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire: Mektebetü’l-âdâb, 1991.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. Milletler ve Hükümdarlar Tarihi. Çev: Zakir Kadiri Ugan, Ahmet Temir, İstanbul: 1-5, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991; Aynı Eser, Darû’l-Hicr, ts.

Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr. Târihü’l-Ümem ve’l-Mülûk. Kahire: y.y., 1939.

Tarhan, Nevzat. İnanç Psikolojisi ve Bilim. İstanbul: Timaş Yayınları, 2022.

Yılmaz, Ali. Kur’ân’daki Peygamber Dualarının Psiko-Sosyal Analizi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 35, 2011.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Peygamber”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhim b. es-Serî, b. Sehl. Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbühü. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.

Zemahşerî, Carullâh Ebû Kâsım Mahmud b. Ömer. el-Keşşâf 'an haqâ'ikı gâvâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eqâvîl fî vücûhi't-te'vîl. Riyad: Mektebetü Ubeykan, 1998.